

**Grupa za
zagovaranje
javnih politika
KOSOVO - SRBIJA**

SPORAZUMI IZ TEHNIČKOG DIJALOGA BEOGRADA I PRIŠTINE: PERCEPCIJE GRAĐANA.

**Priština,
Severna Mitrovica,
Beograd
FEBRUARA 2020.**

Funded by
the European Union

**Grupa za
zagovaranje
javnih politika
KOSOVO - SRBIJA**

SPORAZUMI IZ TEHNIČKOG DIJALOGA BEOGRADA I PRIŠTINE: PERCEPCIJE GRAĐANA.

Priština , Severna Mitrovica, Beograd
Februara 2020.

Funded by
the European Union

Partnerske organizacije ovog istraživanja

NGO Aktiv, severna Mitrovica
office@ngoaktiv.org

Kosovski centar za bezbednosne studije KCSS, Priština
info@qkss.org

Beogradski centar za bezbednosnu politiku BCSP, Beograd
office@bezbednost.org

Odricanje od odgovornosti:

Ova publikacija je omogućen uz finansijsku podršku Evropske unije. Sadržaj ove publikacije je isključivo odgovornost Grupe za javno zagovaranje između Kosova i Srbije i ne može se ni na koji način smatrati da odražava stavove Evropske unije.

SADRŽAJ

04	SPISAK SKRAĆENICA
05	1. REZIME
06	2. UVOD
06	2.1. Osnovne informacije
07	2.2. KSPAG Istraživanje
08	3. METODOLOGIJA I UZORC
08	3.1. Fokus grupe
10	3.2. Intervjui
10	3.3. Onlajn anketa
11	4. POČETNO ZNANJE UČESNIKA O PROCESU DIJALOGA
11	4.1. Glavni načini na koji su ispitanici informisani o tehničkim sporazumima
11	4.2. Glavni razlozi neinformisanosti ispitanika o tehničkim sporazumima
12	4.3. Znanje o određenim sporazumima
35	4.4. Grafički prikaz nivoa znanja o tehničkim sporazumima
37	5. PERCEPCIJE UČESNIKA O BUDUĆNOSTI DIJALOGA
38	6. OPŠTI ZAKLJUČCI
39	7. GLAVNI NALAZI IZVEŠTAJA
40	8. PREPORUKE
42	PRILOZI

SPISAK SKRAĆENICA

A/ZSO	Asocijacija/Zajednica srpskih opština
BCSP	Beogradski centar za bezbednosnu politiku
BFPE	Beogradski forum za političku izuzetnost
BPRG	Grupa za istraživanje politika Balkana
CSO	Organizacija civilnog društva
D4D	Demokratija za razvoj
EMinS	Evropski pokret u Srbiji
EU	Evropska unija
IBM	Integrirano upravljanje granicama
KCSS	Kosovski centar za bezbednosne studije
KSPAG	Grupa za zagovaranje javnih politika Kosova i Srbije
NVO	Nevladina organizacija
ROSU	Regionalna jedinica za operativnu podršku kosovske policije
YUCOM	Komitet pravnika za ljudska prava

1. REZIME

Dijalog između Kosova i Srbije, podržan od strane EU, prošao je dug put. Uprkos mnogim poteškoćama, rezultat procesa su petnaest sporazuma koji pokrivaju niz oblasti čiji je cilj bio da se pomogne normalizacija odnosa između dve strane i poboljšaju životi njihovih građana. Ipak, mnogi od ovih sporazuma suočavaju se sa velikim izazovima u primeni zbog nedostatka političke volje. Neki od njih su, međutim, smisleno implementirani, pružajući konkretne koristi građanima.

Sveukupni proces tehničkog dijaloga praćen je nedostatkom transparentnosti obeju vlada, a to je doprinelo ograničenoj informisanosti građana o procesu i njegovim rezultatima. Istraživanje koje su sprovedeli Grupa za zagovaranje javnih politika Kosova i Srbije (KSPAG), Kosovski centar za bezbednosne studije (KCSS), NVO Aktiv i Beogradski centar za bezbednosnu politiku (BCSP), istraživalo je percepciju i lična iskustva kosovskih Albanaca, kosovskih Srba i građana Srbije u pogledu tehničkog dijaloga.

Nalazi pokazuju negativnu ocenu ukupne primene svih tehničkih sporazuma iz jasne većine ciljanih grupa, pri čemu su ispitanici bili skeptični u pogledu koristi koje donosi primena sporazuma. Opšte poznavanje tehničkih sporazuma ispitanika je na srednjem nivou. Stariji ispitanici (stariji od 31 godine) uglavnom su više informisani o sprovođenju tehničkih sporazuma od onih u mlađim starosnim grupama. Većina ispitanika smatra da dijalog do sada nije bio koristan građanima. Neki smatraju da su neke stvari poboljšane (sloboda kretanja, telekomunikacije, itd.), ali takođe smatraju da su poboljšanja mala.

Preporuke koje proizlaze iz odgovora prikupljenih u ovom istraživanju odnose se na neophodnost dodatnih napora zainteresovanih strana u deljenju informacija o rezultatima briselskog dijaloga i sprovođenju njegovih sporazuma, čime se poboljšava transparentnost procesa i onemogućava politička manipulacija tokom procesa. Evropska unija bi, kao posrednik, trebalo da ima bolji mehanizam za prisiljavanje srpskih i kosovskih vlada da obezbede transparentnu i adekvatnu primenu tehničkih sporazuma.

Takođe se preporučuje revizija nesprovedenih tehničkih sporazuma, zajedno sa uključivanjem stručnjaka, i angažovanje lokalnog stanovništva u procesu primene. Prepoznata je potreba za većom ulogom medija u praćenju procesa implementacije i u informisanju javnosti o rezultatima dijaloga. Na ovaj način, pojavio bi se nov narativ - fokusiran na zajedničke probleme i zajedničke interese etničkih Srba i Albanaca.

Izveštaj počinje sa osnovnim informacijama i nastavlja se sa metodologijom istraživanja i procedurama uzorkovanja. Zatim predstavlja pregled razumevanja ispitanika o sporazumima postignutim u tehničkom dijalogu i njihove percepcije o budućnosti procesa. Nalazi istraživanja sumirani su u zaključku i pretočeni u konkretne preporuke za trenutne i buduće aktere koji su uključeni u tehnički dijalog između Prištine i Beograda.

2. UVOD

2.1. OSNOVNE INFORMACIJE

Dijalog uz podršku EU, koji se često naziva *briselski dijalog* između Prištine i Beograda zvanično je započet početkom 2011, nakon uvođenja Rezolucije 64/298 Generalne skupštine UN. Predstavnici Kosova i Srbije održali su zvanične sastanke između marta 2011. i jula 2012. godine, na kojima su imenovani pregovarači o tehničkim pitanjima razgovarali o glavnim pitanjima koja se tiču građana i Kosova i Srbije. Zbog svoje prirode i pitanja koja su obuhvaćena, proces je označen kao *tehnički dijalog*, a rezultirao je *tehničkim sporazumima*.

Od leta 2012, sastanci su podignuti na viši nivo predstavljanja, gde su premijeri Kosova i Srbije učestvovali u dijalogu, ali su se pregovori nastavili i na tehničkom nivou. To je bilo zbog potrebe bavljenja svakodnevnim problemima koje su obični ljudi delili kao posledice nedefinisanih pravnih, ekonomskih i komunikacionih odnosa Beograda i Prištine.

Uz posredovanje Visokog predstavnika za spoljne poslove i bezbednosnu politiku Evropske unije, dve strane su uspele da se dogovore o

pitanjima od većeg značaja za građane Kosova i Srbije i započele su sa primenom potpisanih sporazuma. Sam dijalog je postao istaknut uvođenjem *Prvog sporazuma o principima koji regulišu normalizaciju odnosa* u 2013, koji je opšte poznat kao *Briselski sporazumi* posledičnom integracijom četiri opštine na severu Kosova u kosovski sistem upravljanja.

Nakon Briselskog sporazuma, potpisani su dodatni sporazumi u korist premošćavanja poteškoća koje su i dalje bile prisutne. Primena sporazuma imala je česte prepreke prouzrokovane političkim nestabilnostima na Kosovu i u Srbiji, ali izazovi dugog perioda koji je prethodio pregovorima i kašnjenja u rešavanju nerešenih sporova delimično su eliminisani. Uz podršku EU, proces normalizacije odnosa između Kosova i Srbije je prepoznat od strane relevantnih međunarodnih aktera kao važan proces izgradnje mira, te je stoga značajna pažnja posvećena procesu primene tehničkih sporazuma.

Tokom dijaloga potpisani su sporazumi o sledećim tehničkim pitanjima između Prištine i Beograda:

- *Sloboda kretanja, 2. jula 2011.*
- *Matične knjige, 2. jula 2011.*
- *Katastar, 2. jula 2011.*
- *Prihvatanje univerzitetskih diploma, 2. jula 2011.*
- *Carinski pečati, 2. septembra 2011.*
- *Integrirano upravljanje granicom/ granicama, 23. februara 2012.*
- *Regionalno predstavljanje i saradnja, 24. februara 2012.*
- *Energija, 8. septembra 2013.*
- *Telekomunikacije, 3. septembra 2013.*
- *Osiguranje vozila, 25. juna 2015.*
- *Most u Mitrovici, 25. avgusta 2015.*
- *Prvi sporazum o principima koji regulišu normalizaciju odnosa, od 19. aprila 2013, koji pokriva pitanja o:*
 - *Integraciji pravosuđa u četiri opštine na severu Kosova*
 - *Integraciji policije u četiri opštine na severu Kosova*
 - *Integraciji članova Sastava civilne zaštite u kosovske institucije*
 - *Osnivanju Udruženja/Zajednice opština sa srpskom većinom*

Proces sprovođenja gore navedenih sporazuma i dalje traje, mada uz neke manje smetnje. U vreme kada je sprovedeno istraživanje, dijalog Beograda i Prištine bio je u periodu zastoja, ali primena sporazuma nije zaustavljena.

2.2. KSPAG RESEARCH

Pod projektom “Promovisanje i komunikacija prednosti Dijaloga između Kosova i Srbije, uz podršku EU” koji finansira EU, članovi Grupe za zagovaranje javnih politika Kosova i Srbije (KSPAG), Kosovskog centra za bezbednosne studije (KCSS), NVO Aktiv i Beogradskog centra za bezbednosnu politiku (BCSP), *sprovedeno je istraživanje da bi se istražila percepcija građana i njihova lična iskustva sa tehničkim dijalogom i njegovim rezultatima.*

Istraživanje je sprovedeno među Srbima na Kosovu iz pet opština: severna Mitrovica, Gračanica, Štrpce, Šilovo i Goraždevac; među Albancima u pet drugih kosovskih gradova (Priština, Južna Mitrovica, Gnjilane, Peć, Prizren), a među Srbima i Albancima u osam gradova u Srbiji (Kragujevac, Kraljevo, Novi Pazar, Beograd, Novi Sad, Vranje, Bujanovac i Niš).

Izveštaj se zasniva na podacima prikupljenim u periodu između jula i oktobra 2019. godine. U istraživanju je učestvovalo ukupno 360 ispitanika.

3. METODOLOGIJA I UZORCI

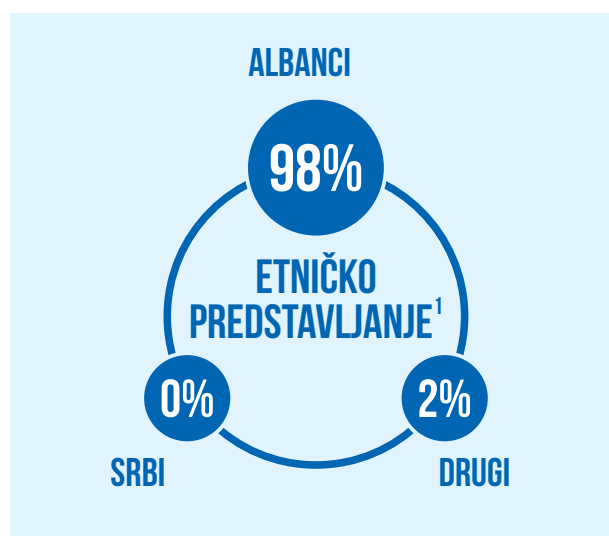
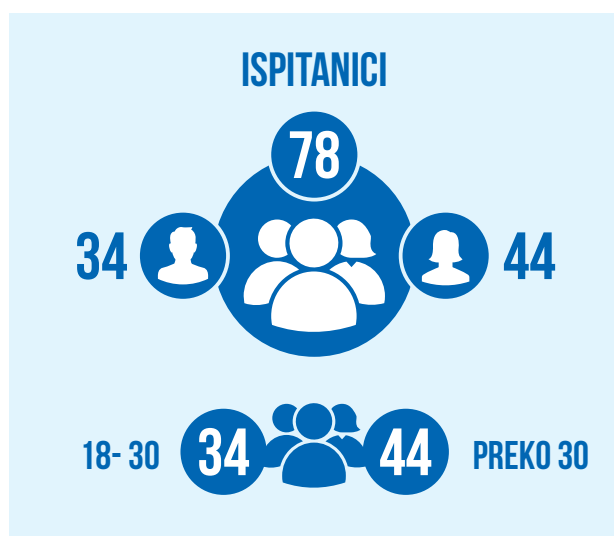
Tri organizacije su primenjivale sličnu metodologiju istraživanja omogućavajući poređenje stavova i percepcije: (1) Albanaca na Kosovu, (2) Srba na Kosovu i (3) Srba i Albanaca u Srbiji. Ukupno je organizovano 36 fokus grupa, 11 intervju i dve onlajn ankete. Prikupljanje podataka vođeno je upitnicima koji su dostupni u prilogima. Sadržaj upitnika bio je isti za sva tri postupka prikupljanja podataka, a tri partnerske organizacije primenjivale su slične upitnike u prikupljanju podataka. Izvršene su neke izmene da bi se upitnici prilagodili specifičnostima lokalnih konteksta i metoda prikupljanja podataka.

Ispitanicima je dat uvod kako bi bili upoznati sa informacijama o projektu, njegovom cilju, donatorima i konzorcijumu organizacija. Ispitanici su takođe informisani o upotrebi podataka i rezultata istraživanja. Cilj istraživanja obuhvatio je dve starosne grupe: 18–30 i 31–65 godina i bio je pažljiv prema rodnoj zastupljenosti.

3.1. FOKUS GRUPE

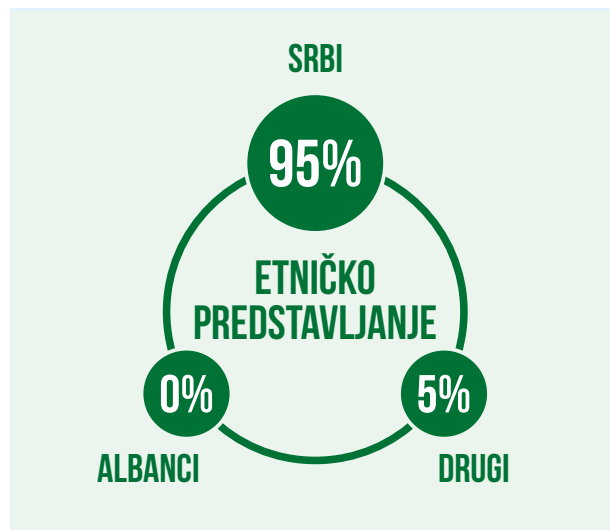
Tri partnerske organizacije koristile su fokus grupe kao glavni istraživački metod. U fokus grupama učestvovali su nasumično odabrani građani iz različitih geografskih područja, konvergirajući u dve starosne grupe. Prve fokus grupe sastojale su se od ispitanika uzrasta od 18 do 30 godina, dok su druge grupe sakupile ispitanike starosti od 31 do 65 godina. Ova podela imala je za cilj da utvrdi razlike u stajalištima između dve starosne grupe. Ispitanici su odabrani uzimajući u obzir rod, njihov nivo obrazovanja i njihovu profesiju, te im je ponuđena opcija anonimnosti. Lokacije su izabrane zbog potrebe šireg geografskog doseg, sa fokusom na područja sa izrazitim socijalnim, političkim i kulturnim osobinama. Svaka sesija fokus grupa trajala je između šezdeset i devedeset minuta.

KCSS je sproveo deset fokus grupa sa kosovskim Albancima u pet regiona na Kosovu: Priština, Južna Mitrovica, Gnjilane, Peć i Prizren.

¹ Ispitanici nisu eksplicitno pitani o njihovoj etničkoj pripadnosti.

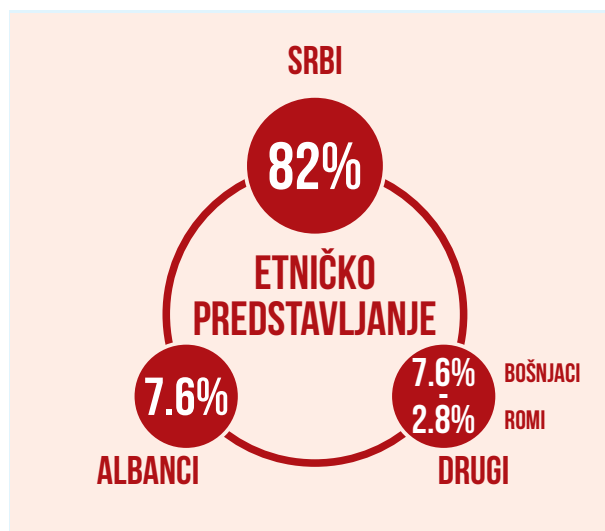
NVO AKTIV sprovela je deset fokus grupa sa kosovskim Srbima u pet regiona na Kosovu: Severna Mitrovica, Gračanica, Štrpce, Šilovo i Goraždevac.

BCSP je sproveo fokus grupe u osam gradova širom Srbije: Kragujevac, Kraljevo, Novi Pazar, Beograd, Novi Sad, Vranje, Bujanovac i Niš. Lokacije su odabrane tako da osiguraju zastupljenost različitih geografskih regiona, nacionalnih manjina - Bošnjaka iz Sandžaka i Albanci iz preševske doline - i gradova sa značajnim stanovništvom raseljenih kosovskih Srba. Veliki broj ispitanika fokus grupa poreklom je sa Kosova i ima lične veze sa Kosovom. Što se

tiče njihovih poseta Kosovu, ispitanici bi mogli biti podeljeni u nekoliko kategorija:

- Oni koji nikada nisu bili na Kosovu;
- Oni koji su bili na Kosovu samo pre 1999;
- Oni koji su bili na Kosovu zbog turizma, obrazovanja, aktivizma ili su samo prošli kroz Kosovo; i
- Oni koji su često putovali na Kosovo.

3.2. INTERVJUI

Neki intervjui su takođe korišćeni za prikupljanje podataka.

- KCSS je odabrao da sprovodi intervjuje kako bi popunio praznine u istraživanjima.
- NVO Aktiv nije sprovela nikakve intervjuje.
- BCSP je obavio intervjuje sa ekspertima, aktivistima civilnog društva i nezavisnim novinarima. Posebna pažnja posvećena je odabranim lokalnim organizacijama civilnog društva (OCD) i preduzećima kako bi se steklo dublje razumevanje stavova i iskustava o saradnji sa Kosovom.

3.3. ONLAJN ANKETA

Onlajn prikupljanjem podataka upravljali su KCSS i NVO Aktiv radi daljeg nadopunjavanja podataka istraživanja prikupljenih putem fokus grupa i/ili intervjuja. Onlajn upitnik se sastojao od zatvorenih i otvorenih pitanja, sa fokusom na najvažnije tehničke sporazume. Partnerske organizacije koje su sprovodile ovu komponentu složile su se da je od suštinske važnosti da se sprovede ista anketa sa ekspertima koji dele veliko interesovanje za ove teme i kreatorima mišljenja koji imaju ključnu ulogu u oblikovanju javnog mišljenja prema ovom procesu. Otuda je anketa bila usmerena na aktivne članove OCD-a, članice ženskih organizacija, poslovni sektor, predstavnike lokalnih zajednica, predstavnike medija i članove omladinskih organizacija različitog porekla. Starosna struktura ciljne grupe nije bila od značaja za samu anketu, jer je cilj onlajn upitnika bio da se dobije obiman uvid u stavove pojedinaca iz određenih društvenih ili ekonomskih grupa. Onlajn upitnik je takođe bio anonimn, te stoga i nedostatak podataka o rodu, starosti i etničkoj pripadnosti učesnika u ovom delu istraživanja.

4. POČETNO ZNANJE UČESNIKA O PROCESU DIJALOGA

Učesnici su izrazili raznoliko znanje o sporazumima postignutim tokom Briselskog dijaloga. Ispod su glavni razlozi zašto za informisanost ili neinformisanost ispitanika:

4.1. GLAVNI NAČINI NA KOJI SU ISPITANICI INFORMISANI O TEHNIČKIM SPORAZUMIMA

Za većinu kosovskih Albanaca, glavni razlog zašto su obavješteni o dijalogu između Kosova i Srbije je taj što je proces dobio ogromnu medijsku pažnju. Ispitanici su izjavili da prate medijske izveštaje i rasprave o dijalogu: u lokalnim vestima, televizijskim debatama i novinskim člancima. Neki od ispitanika kosovskih Albanaca rekli su da prate vesti na srpskim televizijskim kanalima, kako bi videli šta njihovi mediji prikazuju.

Većina članova zajednice kosovskih Srba veruje da su osnovne informacije o dijalogu između Kosova i Srbije pokrivena od strane većine medija na srpskom jeziku. Dalje, ispitanici iz ove zajednice tvrdili su da su oblasti sprovedenih tehničkih sporazuma od presudnog značaja za zajednicu kosovskih Srba.

Ispitanici iz Srbije tvrdili su da prate vesti pomno i namerno da bi saznali više o briselskom dijalogu. Međutim, prema njima, nije uvek moguće dobiti jasne i tačne informacije. Neki od ispitanika su primili informacije od njihovih prijatelja i rođaka koji žive na Kosovu, ali njihovo znanje o briselskom dijalogu je obično delimično (poseduju saznanja samo o određenim pitanjima), a ponekad i pristrasno, zasnovano na uopštavanju pojedinačnih slučajeva i iskustava. Najbolje obavješteni su novinari i aktivisti NVO-a, koji aktivno traže informacije i dobijaju ih van glavnih medija kao deo svojih poslova.

„Iako se trudim, ništa od toga mi nije potpuno jasno. Ranije sam mogao da shvatim šta je potpisano, a u poslednje vreme je zbunjujuće čak i ko je šta potpisao.“ (žena, 31 godina, Beograd)

4.2. GLAVNI RAZLOZI NEINFORMISANOSTI ISPITANIKA O TEHNIČKIM SPORAZUMIMA

Ispitanici kosovski Albanci smatraju da je nedostatak transparentnosti procesa dijaloga glavni razlog nedostatka informacija o sporazumima. Kosovski Srbi takođe osećaju da su ograničene informacije koje imaju o tehničkim sporazumima rezultat netransparentnog obaveštavanja vlada o procesu primene tehničkih sporazuma i nedostatka javno

dostupnih (onlajn) izvora o svim tehničkim sporazumima (na jednom mestu), posebno na srpskom jeziku.

Prema našem istraživanju, ljudi u Srbiji nemaju poverenje u medije i političare da ih pravilno obavestavaju o briselskom dijalogu. Velika većina smatra da se informacije ne objavljuju i da se namerno skrivaju od građana.

Posebno među mlađim ispitanicima, značajan broj osoba iz svih obuhvaćenih etničkih grupa rekao je da su izgubili (ili su gubili) interesovanje za Briselski dijalog, jer se „predugo vukao“.

„Briselski dijalog trebalo bi, prevesti “- sa jezika Brisela na običan jezik; a ljudima treba reći šta dijalog znači i šta će im on doneti.“

(žena, 37 godina, Niš)

4.3. ZNANJE O ODREĐENIM SPORAZUMIMA

SPORAZUM O INTEGRISANOM UPRAVLJANJU GRANICAMA

Sporazum o integrisanom upravljanju granicama (IBM) postignut je 2. decembra 2011. godine, a u svrhu njegove primene inicijali su takođe navedeni u Tehničkom protokolu tri meseca kasnije, 24. februara 2012. godine. Sporazumom se uspostavlja saradnja obe strane na upravljanju prelazima pod izbalansiranim prisustvom policije i carinskog osoblja. Sporazum omogućava primenu zakonskih obaveza i odgovornosti obe strane. Kao takav, sporazum je imao uspešnu stopu implementacije.

Većina *ispitanika kosovskih Albanaca* izvestila je da su čuli vesti o IBM sporazumu, ali nisu bili svesni da li se sporazum sprovodi. Čak ni oni koji su putovali u Srbiju nisu bili sigurni, jer su videli zajedničke zgrade, ali nisu znali da li one funkcionišu.

Ispitanici kosovski Srbi podelili su razna neutralna lična iskustva na integrisanim graničnim prelazima. Mnogi od njih, međutim, kritikovali su česte detaljne i dugotrajne provere na kontrolnim punktovima, rekavši da postoji trend selektivnog postupanja sa ljudima. Značajan broj identifikovao je primetan rast diskriminacije protiv pojedinaca koji poseduju lične dokumente koje izdaje srpski Koordinacioni centar, ali i onih koji imaju srpska državna dokumenta, izdata u Srbiji.

Pomenuto je takođe da su saobraćajne gužve postale prilično uobičajene na većini kontrolnih punktova i da je to krivica osoblja zaposlenog na prelazima. Najnoviji problem takozvanih „recipročnih mera“ kosovske carine po pitanju priznavanja pasoša koje je izdala Srbija (i njihove nevažnost na kosovskim delovima kontrolnih punktova) pomenut je kao primer selektivnog tumačenja kosovskih zakona, što u budućnosti ne bi trebalo da bude slučaj.

Većina *ispitanika iz Srbije* čula je za Sporazum za integrisano upravljanje granicama, ali većina onih koji putuju na Kosovo podelila je utisak da granični prelazi nisu integrisani.

SPORAZUM O REGIONALNOM PREDSTAVLJANJU I SARADNJI

Sporazum o regionalnoj saradnji i učešću između Kosova i Srbije postignut je 24. februara 2012. godine. On omogućava da Kosovo može učestvovati u regionalnim inicijativama i organizacijama i predstavljati se sa korišćenjem zvezdice kao npr. „Kosovo *“, što podrazumeva da „Imenovanje ne dovodi u pitanje status quo i u skladu je sa rezolucijom 1244/1999 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija i sa mišljenjem Međunarodnog suda pravde o proglašenju nezavisnosti Kosova“.

Za *ispitanike kosovske Albanace*, sporazum o regionalnom predstavljanju i saradnji u regionalnim inicijativama koje se bave trgovinom, migracijama itd. direktno je naneo štetu kosovskoj državnosti. Oni su rekli da je ovaj sporazum pokrenut kao tehnički sporazum unutar dijaloga uz podršku EU, ali sada direktno utiče na državnost Kosova, dok Srbija i dalje šteti članstvu i učešću Kosova u međunarodnim inicijativama i organizacijama, a ne sprovodi ovaj sporazum.

„Ovo je sporazum koji je najviše naštetio Kosovu. Tako je tužno!“

(muškarac, 50, Peć)

Ispitanici kosovski Srbi jednoglasno su rekli da nisu upoznati sa Sporazumom o regionalnom predstavljanju i saradnji, uz malu razliku među nekolicinom njih koji su pomenuli da je Srbija pristala da se ne meša u put Kosova ka EU, dok će Kosovo biti predstavljeno na regionalnom nivou sa fusnotom („Kosovo *“).

Velika većina **ispitanika državljana Srbije** nije čula za ovaj sporazum po njegovom nazivu, međutim, više od polovine je čulo za zvezdicu (fusnotu), mada je samo par njih znalo šta je sadržaj fusnote. Što se tiče regionalnog predstavljanja Kosova, većina smatra da je zvezdica besmislena - drugim rečima, činjenica da Kosovo učestvuje na regionalnim forumima znači da je Srbija de facto prihvatila kosovsku državnost.

„Ovaj sporazum znači priznanje. Ime ne znači ništa većini građana. Pitanje je da li ta država postoji, da li učestvuje u međunarodnim institucijama - to je suština.“ (muškarac, 29, Kragujevac)

Nasuprot tome, nekoliko učesnika veruje da zvezdica štiti poziciju Vlade Srbije.

„Zvezdica je važna stvar. To ukazuje da nismo priznali Kosovo; to je pitanje časti.“ (žena, 57 godina, Beograd)

Druga podela učesnika je između onih koji misle da Kosovo treba da bude zastupljeno na regionalnim forumima i onima koji se ne slažu sa tim.

“Generalno, ne slažem se da Kosovo ima pravo da bude zastupljeno, ali ako će ljudima olakšati život onda treba da bude, a ako mora da bude, onda je u redu da tako bude.” (muškarac, 20, Novi Sad)

Kosovo ne bi trebalo da učestvuje. Kao građanin Srbije, imam obavezu da poštujem Ustav koji kaže da je Kosovo deo Srbije.“

(muškarac, 29, Kragujevac)

Sa druge strane za *albansku zajednicu koja živi u Srbiji*, prvo što im padne na pamet kad se pomene ovaj sporazum je da Srbija opstruira učešće Kosova u međunarodnim organizacijama

i inicijativama. Prema njihovom mišljenju, Sporazum ni na koji način ne doprinosi dobrobiti građana.

„Iako je Srbija potpisala sporazum, ona ga ne sprovodi. Opstruira njegovo sprovođenje.“ (muškarac, 30+, Bujanovac)

SLOBODA KRETANJA

Sporazum o slobodi kretanja postignut je 2. jula 2011. godine, a njegova praktična primena počela je 26. septembra 2011. godine. Njime se nastoji normalizovati slobodno kretanje ljudi između Kosova i Srbije, korišćenjem službenih dokumenata obe zemlje, uključujući vozačke dozvole i registarske tablice. Sporazum omogućava da se stanovnici Kosova i Srbije slobodno kreću unutar njihovih teritorija. Sporazum zahteva da se administrativna linija može prelaziti uz upotrebu ličnih karata kako bi se izbegla upotreba pasoša, čime bi se omogućila

mobilitnost građana, bez direktnog razmatranja statusa Kosova. Dodatni dogovor postignut je 10. avgusta 2015. o uzajamnom priznavanju automobilske osiguranja.

Ispitanici kosovski Albanci svesni su da mogu da putuju u Srbiju sa ličnim kartama. Jasna većina njih je napomenula da pre ovog sporazuma nisu mogli da putuju u Srbiju ili kroz nju, što je bilo poprilično štetno po njih. Oni su iznova isticali da ne postoji problem na individualnom nivou između ljudi na Kosovu i u Srbiji. Neki su spomenuli da su ovaj sporazum iskoristili za putovanje u Srbiju da bi se susreli sa nekadašnjim prijateljima koji sada tamo žive.

„Sada slobodno putujemo u Srbiju. Prošle godine kada sam otišao u Beograd, sreo sam svog starog prijatelja Stefana koji je živeo u Prizrenu.“

(muškarac, 35 godina, Prizren)

Po njihovom mišljenju, politička elita i mediji šire propagandu u vezi sa opštom situacijom. Ipak, ispitanici su više puta tvrdili da je to sjajan sporazum na papiru, ali da se ljudi još uvek ne osećaju bezbednim da putuju u Srbiju. Na pitanje odakle ta nesigurnost, pominju se razni incidenti koji su naštetili verovanju građana da mogu putovati bez ikakvih problema.

Značajan broj ispitanika je izjavio da je zahvaljujući ovom sporazumu putovao u Srbiju. Bilo je očigledno da su trgovina, zdravstvena

pitanja i kulturne posete ključni razlozi da kosovski Albanci putuju u Srbiju. Za njih je putovanje u Srbiju sada isto kao putovanje u Crnu Goru ili Makedoniju.

Sa druge strane, ispitanici su imali manje iskustva sa putovanjem u opštine sa srpskom većinom na Kosovu. Tvrdi se da je, za razliku od Srba, građana Kosova, koji se mogu slobodno kretati svuda po Kosovu, za kosovske Albance gotovo nemoguće da posete sever Kosova jer je to za njih krajnje nebezbedno.

„Sigurnije je putovati u Srbiju nego na sever Kosova jer kosovskoj vladi nedostaje pristup tom delu teritorije i situacija je veoma nesigurna..“

(muškarac, 58 godina, Gnjilane)

U vezi s tim, kritikovan je pristup Evropske unije.

“Činjenica da se građani Srbije mogu slobodno kretati sa svojim registarskim tablicama, dok građani Kosova prilikom ulaska u Srbiju moraju da menjaju registarske tablice, je krajnje nepravedna i pokazuje koliko je EU pristrasna.”

(žena, 47 godina, Južna Mitrovica)

Mnogi učesnici su ovaj sporazum shvatili kao potkopavanje kosovskog identiteta. Učesnicima u raznim opštinama bilo je problematično da im se prilikom prelaska granice izda identifikacioni dokument. Za većinu njih dobijanje „srpske lične karte“ napisane ćirilicom na listu papira A4 formata direktno šteti njihovom nacionalnom identitetu. Slično, za neke ovaj sporazum nije sporazum o slobodi kretanja; pošto ne mogu da prođu sa pasošem svoje sopstvene države, jer Srbija ne priznaje njihovu državu.

Prema **ispitanicima kosovskim Srbima** primena Sporazuma bila je ogroman korak ka unapređenju slobode kretanja. Ipak, pripadnici zajednice kosovskih Srba i dalje se osećaju izolovano zbog selektivnog i ponekad diskriminatornog institucionalnog tretmana u pogledu izdavanja ličnih dokumenata. Konkretno, ispitanici koji borave južno od reke Ibar kažu da su se prilagodili novim okolnostima, ali da se i dalje bore sa činjenicom da dokumenti koje je izdao srpski Koordinacioni centar nisu prepoznati kao validni i da se susreću sa preprekama pri dobijanju kosovskih ličnih karata. Mnogi pripadnici zajednice kosovskih Srba koji žive u takozvanim enklavama stoga osećaju izolovanost i diskriminaciju od strane javnih institucija. Naše istraživanje pokazuje da 87,6% ispitanika nije više putovalo u Srbiju nakon što je uveden Sporazum o slobodi kretanja.

Ipak, ispitanici su Sporazum o slobodi kretanja smatrali jednim od primera relativno dobro sprovedenih sporazuma, jer je on, bar delimično, regulisao vrlo važnu dimenziju života zajednice - slobodu putovanja unutar i izvan Kosova.

Kao što su mnogi ispitanici primetili, poteškoće u primeni ovog sporazuma predstavljaju odredbe za građane Kosova, kao što su njihova nemogućnost putovanja u Srbiju sa pasošima izdatim od strane Kosova, izdavanje privremenih dokumenata od strane Srbije na graničnim prelazima kao sredstvima dokumentovanje nepriznavanja dokumenata izdatih od strane Kosova i zahtev za pokrivanjem registarskih tablica.

Nekoliko ispitanika oštro je kritikovalo osoblje koje radi na graničnim prelazima između Kosova i Srbije, zbog njihove tendencije da traže određene dodatne dokumente koji zakonski nisu potrebni prilikom prelaska graničnih kontrolnih punktova.

Većina ispitanika kosovskih Srba bila je upoznata sa propisima o registarskim tablicama, pošto je velika većina imala priliku da pređe granicu između Kosova i Srbije. S tim u vezi, oni su pozitivno ocenili regulatorne mere donesene u procesu primene, iako navodeći brojne konkretne probleme sa kojima su se susreli.

Jedno od glavnih pitanja koje su zapazili mnogi ispitanici bio je nejasan i ponekad komplikovan administrativni postupak dobijanja kosovskih RKS registarskih tablica. Bilo je nekoliko slučajeva koje su ispitanici spomenuli u kojima nije bilo moguće dovršiti prenos sa tablica koje je izdala Srbija ili KS registarskih tablica koje je izdao UNMIK na kosovske. Kako navode neki ispitanici, to se obično dešava zbog nejasne reči zakona, ali i oportunističkog stava i individualne interpretacije zakona od strane javnih zvaničnika. Štaviše, mnogi su se žalili na visoke troškove postupaka preregistracije, kao i na velike troškove nekih tarifa koje su uvedene prilikom prelaska integrisanih graničnih kontrolnih punktova.

Ispitanici sa severa Kosova izneli su nerešenu situaciju sa registarskim tablicama koje je izdala Srbija sa nazivima gradova na Kosovu (KM za Mitrovicu, PR za Prištinu, GL za Gnjilane, PZ za Prizren, PE za Peć, ĐA za Đakovicu i UR za Uroševac), kojima se (neformalno) može kretati samo u četiri opštine na severu. Ispitanici su predložili da se ovom sivom zonom, kako su je nazvali, treba što pre pozabaviti, jer to samo produžava nedostatak slobode kretanja za vlasnike vozila sa ovim registarskim tablicama.

Smanjivanje troškova za osiguranje vozila, kao i njihovo priznavanje između Kosova i Srbije, visoko je pohvaljeno od strane većina ispitanika (oni koji poseduju lično vozilo ili imaju lično iskustvo sa tim problemom). Neki ispitanici su istakli da su troškovi za osiguranje osiguranja za vozila koja su registrovana sa RKS tablicama veća nego za vozila registrovana sa KS tablicama i da to treba bolje urediti, uz smanjenje troškova.

Neki od ispitanika su spomenuli uvođenje Memoranduma o razumevanju u pogledu

osiguranja vozila kao adekvatan potez ka dinamičnijem i slobodnijem kretanju u prevozu. Takođe je navedeno ne samo kao regulacija osiguranja vozila, već i kao sveobuhvatni pristup unapređenju slobode kretanja između Kosova i Srbije.

Iako je većina *ispitanika iz Srbije* čula za Sporazum o slobodi kretanja, nisu upoznati sa njegovim sadržajem. Ispitanici su podeljeni po pitanju da li postoji sloboda kretanja na Kosovu, u Srbiji i između Kosova i Srbije. Neki od njih - oni koji su putovali na Kosovo - govorili su o ličnim iskustvima, dok su drugi govorili o onome što su čuli od ljudi koje poznaju, ili iz medija.

Neki od ispitanika smatraju da se sloboda kretanja u potpunosti poštuje. Na primer, jedan od ispitanika iz Kragujevca izjavio je da je njegov komšija putovao na Kosovo automobilom sa srpskim registarskim tablicama - kako do opština sa srpskom većinom, tako i do Prištine. Ovaj ispitanik je rekao da njegov komšija nije imao nikakvih problema. Mnogi drugi ispitanici iz skoro svih fokus grupa naveli su slične primere. Velika većina onih koji putuju ili su putovali na Kosovo rekli su da su prešli granicu sa ličnim kartama i to bez ikakvih problema.

Međutim, neki od ispitanika pomenili su određene probleme sa slobodom kretanja - nekoliko njih je reklo da su čuli da autobusima iz Srbije nije uvek dozvoljeno da uđu na teritoriju Kosova - ponekad bez ikakvog očiglednog razloga; neki su pomenili da vozilima sa srpskim registarskim tablicama treba policijska pratnja na teritoriji Kosova kako bi im se garantovala bezbednost.

„Imam prijatelje, nacionaliste, koji posećuju srpske manastire na Kosovu. Kažu da su imali negativnih iskustava i da je njihov autobus kamenovan.“

(muškarac, 22, Novi Sad)

Neki od ispitanika takođe su pomenuli činjenicu da je zvaničnicima Vlade Srbije potrebna dozvola za ulazak na Kosovo - što smatraju kršenjem slobode kretanja. Jedna ispitanica, koja je poreklom sa Kosova, ali živi u Beogradu,

rekla je da su joj potrebne dve lične karte - jedna srpska i jedna kosovska - da bi prešla granicu, jer njena srpska lična karta navodi Kosovo kao mesto prebivališta.

„Pokazujem dve lične karte na dva prelaza: srpsku prema Srbima i kosovsku Kosovarima.“ (žena, 45, Beograd)

Kosovu, dok se državljani Kosova slobodno kreću u Srbiji. Samo jedan učesnik (iz Kragujevca) spomenuo je primer vozača kamiona sa Kosova koji je imao kosovska dokumenta, uključujući vozačku dozvolu, a koga je zaustavila policija na jugu Srbije i na kraju je morao da plati kaznu.

Nekoliko ispitanika albanske nacionalnosti istaklo je da se kosovski Albanci plaše da dođu u Srbiju, pa čak i da oni - Albanci iz preševske doline - nerado govore albanski u gradovima sa srpskom većinom. Shodno tome, svoju slobodu kretanja u Srbiji vide kao ograničenu.

S druge strane, jedan albanski ispitanik iz fokus grupe u Bujanovcu rekao je da ima porodicu na Kosovu i da oni više ne dolaze u Srbiju da ih posete, jer je to previše komplikovano - građani Kosova moraju da menjaju automobilske tablice na granici, redovi na prelazu su mnogo duži nego u drugom smeru, moraju popunjavati obrasce itd. On je dodao da je građanima Srbije mnogo lakše da idu na Kosovo, nego obrnuto.

Učesnici intervjua su bili dobro obavešteni o pitanjima slobode kretanja, posebno zbog učestalih putovanja i profesionalnih kontakata sa ljudima sa Kosova. Svi se slažu da je ovo jedno od najvažnijih pitanja, jer značajno pomaže u približavanju ljudi i podstiče ekonomiju. Takođe su bili bolje informisani o poteškoćama u sprovođenju.

„Kada je postignut sporazum, to mnogo je značilo ljudima odavde (južna Srbija): mnogi od njih su otišli u Prištinu da rade ili studiraju: normalno kretanje ljudi sa obe strane je stoga vrlo važno. Važnije je za Albance; od toga imaju koristi i Srbi sa Kosova, ali ih je manje.“

(Novinar, muškarac, Vranje)

„Često sam putovao na Kosovo automobilom i nikad nisam imao nijedan problem. Međutim, čuo sam za probleme sa ulaskom u Srbiju i poništavanjem kosovskih carinskih pečata u srpskim pasošima. Takođe znam da ljudi sa Kosova ponekad imaju problema prilikom tranzita kroz Srbiju.“ (Novinar, muškarac, Niš)

„Video sam Albance sa kosovskim dokumentima u autobusu za Sarajevo; u nekoliko navrata sam bio svedok problemima koje su imali. Ponekad se ceo autobus zadržava na granici najmanje jedan sat, po okončanju redovne procedure. Oni (granična policija) redovno izvode ljude van i postavljaju im pitanja. Pa, pretpostavljam da se sporazum sprovodi, u smislu da im je dozvoljeno da nastave putovanje, ali oni i svi drugi u autobusu trpe zbog takvog lošeg tretmana.“ (OCD aktivistkinja, žena, Novi Pazar)

Na pitanje da li Sporazum o slobodi kretanja koristi građanima, većina je odgovorila da je situacija manje ili više ista kao i pre Sporazuma. Samo nekoliko ispitanika, iz Vranja i Bujanovca, reklo je da su pre Sporazuma morali da plaćaju

20 evra za osiguranje vozila (za period od sedam dana) kada su išli na Kosovo, dok sada to više ne moraju da plaćaju. Ispitanik iz Beograda komentarisao je slobodu kretanja uopšte:

„Obični ljudi imaju birokratske probleme, dok se stvari koje ne bi trebalo da pređu granicu - droga, švercovana roba, itd. - kreću slobodno.“
(muškarac, 34, Beograd)

SPORAZUM O REVITALIZACIJI MOSTA U MITROVICI

Sporazum o revitalizaciji mosta u Mitrovici je postignut u avgustu 2015. “Glavni most” u Mitrovici je zatvoren za vozila i otvoren samo za pešake. Postoji još jedan most u Mitrovica koji je otvoren za vozila, a glavni most funkcioniše pre svega kao simbolička podela između južnog dela grada, naseljenog Albancima, i severnog dela sa srpskom većinom. Sporazum o revitalizaciji

mosta u Mitrovici predviđa otvaranje mosta za sav saobraćaj, uz finansijsku pomoć EU. Do danas most nije otvoren za automobile i druga vozila.

Sveukupno raspoloženje među *ispitanicima kosovskim Albancima* je da most treba da bude funkcionalan, a ne blokiran kao što je to sada. Njegova revitalizacija desiće se uskoro: moglo bi doći do odlaganja, ali nema povratka na staro.

„Mostovi služe za povezivanje ljudi, ali nažalost, onaj iz Mitrovice koristi se za njihovo razdvajanje.“ (muškarac, 26, Mitrovica)

Slično, rekli su da su zid i park koji su izgrađeni na mostu bili krajnje nepotrebni. Takođe je pomenuto da je ovaj sporazum interni problem

Kosova i da o njemu ne treba da se raspravlja u Briselu. Učesnik u Mitrovici je zapazio:

„Dok je UNMIK još uvek bio u Mitrovici, otvorio je most i testirao da li će biti incidentata, ali nije bilo nijednog; međutim, postoje neki su nejasni interesi da on bude zatvoren.“ (muškarac, 35+, Mitrovica)

Na pitanje da li će to uticati na život građana, mladi ispitanici u Prištini rekli su da će to biti samo formalnost i da neće uticati na život građana na Kosovu, jer “smo sever već izgubili.

U tom delu nema albanskog jezika, vidite samo zastavu Srbije”. Pored toga, jedan učesnik je primetio:

“Teško mi je da shvatim da vidimo da smo izgubili taj deo naše zemlje i da smo i dalje u redu s tim: ne protestujemo niti tražimo odgovornost od naše vlade: prilično smo pasivni.” (muškarac, 50, Priština)

S druge strane, ispitanicima mladim kosovskim Albancima iz Južne Mitrovice revitalizacija ovog mosta direktno bi uticala na njihov svakodnevni život. Dodali su da bi takva revitalizacija čak olakšala saobraćaj, jer je to glavni most i njegovo zatvaranje izaziva mnoge probleme u saobraćaju, jer za sada postoji samo jedna glavna ulica u Mitrovici. Starijim učesnicima u Južnoj Mitrovici, stabilna situacija u Severnoj Mitrovici je privremena i podložna je promeni u bilo kom trenutku.

Mišljenje ispitanika kosovskih Srba po pitanju revitalizacije mosta u Mitrovici ograničeno je na lokalno stanovništvo, jer je pitanje postavljeno samo tokom dve fokus grupe održane u Severnoj Mitrovici i osobama intervjuisanim onlajn upitnikom.

Velika većina ispitanika mladih kosovskih Srba rekla je da bi glavni most u Mitrovici trebalo da se otvori za saobraćaj i da bi na kraju, pod posebnim okolnostima kao što je pojačana bezbednosna kontrola mosta i okoline, doneo stabilniju i sigurniju multietničnost ovom etnički podeljenom gradu.

S druge strane, stariji ispitanici kosovski Srbi jednoglasno su se protivili otvaranju Glavnog mosta za saobraćaj. Pripadnici ove grupe istakli su da će, ako se most uskoro otvori, bez bilo kakvog pripremnog perioda, to ugroziti samo lokalno srpsko stanovništvo koje živi na severu Mitrovice. Oni su napomenuli da je kosovskim Srbima glavni most i dalje značajan simbol njihovog otpora (tokom i nakon rata). Čak i kada bi most bio otvoren uz veliku bezbednosnu

zaštitu, ispitanici stariji kosovski Srbi nisu bili uvereni u pozitivan ishod. U prilog ovom argumentu ispitanici su izjavili da postojanje periodičnih među-etničkih sukoba nižeg intenziteta dokazuje da zajednice još uvek nisu spremne na tako veliki korak ka pomirenju, makar on bio i simbolički.

Odgovori kosovskih Srba na onlajn upitnik ukazuju na polarizovana stanovišta u vezi sa otvaranjem Glavnog mosta u Mitrovici za saobraćaj. Deset od petnaest ispitanika (67%) navelo je razloge zbog kojih se ne zalaže za otvaranje mosta za saobraćaj, kao što je gore navedeno. Nasuprot ovim stavovima, bili su odgovori 5 ispitanika (33%), koji su naglasili činjenicu da most već funkcioniše kao pešačka zona i da otvaranje mosta za saobraćaj neće doneti drastične promene, naročito kada je u pitanju ukupna sigurnost u podeljenom gradu. Neki su tvrdili da će na mostu i oko mosta biti potrebno prisustvo međunarodnih snaga na početku prilagođavanja mosta svojoj novoj/ staroj ulozi.

Velika većina *ispitanika iz Srbije* čula je za most u Mitrovici. Neke od prvih stvari koje povezuju sa mostom su „neredi“, „etnička podela“, „barikade“, „KFOR“, „Berlinski zid“, „jeftinija kupovina u južnom delu“, „granica“, „17. mart 2004.“². Međutim, samo nekoliko njih je bilo svesno da je most u Mitrovici bio jedna od tema Briselskog dijaloga. Otprilike polovina ispitanika nije znala da li je most otvoren za sav saobraćaj ili ne. Oni koji redovno putuju na Kosovo upoznati su sa situacijom u vezi sa Mostom. Iako je većina prvih asocijacija na most u Mitrovici bila negativna i ukazuje na čvrstu etničku podelu, zanimljivo je da je većina učesnika istakla da pešaci normalno prelaze most i bez straha odlaze u južni deo grada. Nekoliko ispitanika je pomenulo da se Srbi plaše da govore srpski u južnom delu Mitrovice. Jedan od ispitanika iz Beograda, koji je poreklom sa Kosova i često posećuje Kosovo, rekao je:

“Više se bojim kada se vraćam sa juga preko mosta, da će me neki Srbi videti i napasti zato što dolazim sa te strane.”

(žena, 45, Beograd)

Važno je napomenuti da su ispitanici koji su etnički Srbi podeljeni u vezi sa pitanjem da li most u Mitrovici treba da bude otvoren za sav saobraćaj, kako je i predviđeno sporazumom. Neki smatraju da bi most trebalo da bude

otvoren, i to smatraju neizostavnim delom normalizacije odnosa. U drugoj grupi su oni koji su zabrinuti za sigurnost kosovskih Srba ako bi most bio otvoren.

„Donekle se slažem [da bi most trebao biti otvoren za sav saobraćaj], ali je previše opterećen pragmatičnim stvarima; prvo je potrebno proceniti da li je sigurno to učiniti, a zatim ga otvoriti.“ (žena, 20, Beograd).

² Datum nasilnih nereda na Kosovu tokom kojih je došlo do sukoba između kosovskih Albanaca i kosovskih Srba na mostu preko reke Ibar

“U principu, bilo bi dobro da je [most] otvoren, ali to zavisi od situacije i uslova, ako bi to otvorilo probleme, možda bismo prvo trebali rešiti probleme, a zatim otvoriti most.” (muškarac, 38, Novi Sad).

S druge strane, ispitanici albanske i bošnjačke nacionalnosti saglasni su da most u Mitrovici mora biti otvoren za sav saobraćaj i to vide kao neophodan deo slobode kretanja.

SPORAZUM O CARINSKIM PEČATIMA

Sporazum o carinskim pečatima čiji je cilj olakšavanje normalne razmene robe između Kosova i Srbije postignut je 2. septembra 2011, a njegova primena je počela 16. septembra 2011. godine. Kosovski pečati i sva prateća dokumentacija sa natpisom „Kosovska carina“ dogovoreni su kao prihvatljivi.

Ispitanici kosovski Albanci uopšteno su bili skeptični u pogledu uticaja briselskih sporazuma na trgovinu, poslovanje i zapošljavanje. Za njih, sporazumi su poznati samo ljudima na koje ovi direktno utiču. Sporazume u vezi sa trgovinom i poslovanjem poznaju samo ljudi koji rade u poslovnom sektoru, dok prosečnom građaninu nedostaju informacije o takvim sporazumima. Oni veruju da trgovina i posao funkcionišu nezavisno od politike i ljudi koji rade u poslovnom sektoru prevazilaze sve trenutne prepreke i odlučuju se na saradnju zarad dobiti.

Za veliki broj ispitanika kosovskih Albanaca ovi sporazumi nisu bili obostrano korisni za obe države. Mnogi su rekli da Srbija nikada nije sprovedla trgovinske sporazume. Stoga je Kosovo samo izgubilo kroz Centralnoevropski sporazum o slobodnoj trgovini (CEFTA), pošto je ovaj bio 90% u korist Srbije, jer je Kosovo

glavno izvozno odredište Srbije. Tokom 2018. kosovski premijer Ramuš Haradinaj povećao je porez na srpske proizvode sa 10% na 100%. Većina učesnika izrazila je mišljenje o tome kako su ove takse uticale na sporazume o trgovini. Stopostotni porez na srpske proizvode takođe je uticao na sporazum u skladu sa CEFTA. U međuvremenu, srpski proizvodi se i dalje nalaze na kosovskom tržištu, ilegalno ulazeći preko severa Kosova.

Za razliku od toga, nekima su sporazumi o trgovini bili korisni jer su na tržištu nudili različite proizvode nudeći izbor kupcima. Iako je većina porez smatrala neophodnim i da mnogi kupuju domaće proizvode, to je definitivno uticalo na manje bogate sektore, koji bi radije izabrali proizvod na osnovu cene pre nego na osnovu mesta njegovog porekla. Treba napomenuti da je većina ispitanika spomenula da bi sporazum o reciprocitetu bio bolji jer bi bio obostran.

Većina **ispitanika kosovskih Srba** rekla je da nisu upoznati sa Sporazumom o carinskim pečatima i njegovim stvarnim sadržajem. Neki od učesnika rekli su da ne znaju da su Kosovo i Srbija međusobno prepoznali svoje carinske pečate, kao način da se olakša trgovina. Samo je nekoliko ispitanika informisano o Sporazumima o naplati prihoda. Jedan od učesnika nagađao je da su carinski prihodi prikupljeni na graničnim prelazima Jarinje i Brnjak prebačeni u Fond za razvoj severa Kosova. Rasprava o ovim sporazumima često je bila usmerena na kritikovanje nedavno uvedenih taksi od 100%.

Iako je Fond za razvoj Severnog Kosova osnovan kao instrument ekonomskog razvoja za četiri opštine na severu, ni učesnici fokus grupe organizovane u severnoj Mitrovici, niti oni koji su učestvovali južno od reke Ibar, nisu potvrdili svoje znanje o postojanju samog Fonda. Značajan broj ispitanika kritikovao je nedostatak transparentnosti Fonda, zaključujući da je činjenica da nisu posedovali bilo kakve informacije o funkcionisanju ove institucije dovoljan dokaz nedostatnih i netransparentnih aktivnosti Fonda.

Kada su pitani o njihovom mišljenju o trgovinskim sporazumima između Kosova i Srbije, prva asocijacija velike većine **ispitanika iz Srbije** bila je taksa od 100% za uvoz robe iz Srbije koju je uvela kosovska vlada. Od tada, srpskim medijskim diskursom o Kosovu u velikoj meri dominiraju vesti o navodnoj humanitarnoj krizi u severnom delu, izazvanoj taksama. Jedna od učesnica, koja radi kao novinar, podelila je svoje iskustvo u izveštavanju o situaciji na severu Kosova:

„Ušla sam u trgovinu i pitali su me da li treba da uklone robu sa polica. Rekla sam ne, a na pitanje zašto bi to uradili, rekli su mi da se obično od njih traži da to urade kada dođu novinari, pa kamera snima prazne police.“

(žena, 28, Kragujevac)

Što se tiče perioda pre taksi, većina ispitanika veruje da je trgovina između Srbije i Kosova dobro razvijena i korisna za obe strane. Neki od ispitanika su izjavili da nisu čuli ništa o trgovini pre vesti o taksama. Nekoliko učesnika je istaklo da činjenica da razgovaramo o uvozu i izvozu podrazumeva da postoje dve države, što je, kako oni vide, kontradiktorno zvaničnom stavu Vlade Srbije.

U pogledu poslednjeg vremenskog perioda - nakon uvođenja taksi - ispitanici su podeljeni

da li su takse uticale na protok robe ili ne. Neki učesnici iz Novog Pazara istakli su da su takse nanele najviše štete preduzetnicima iz Sandžačkog regiona koji pružaju usluge prevoza između Kosova i Srbije. Nekoliko ispitanika je dalo opšte izjave da takse štete trgovini. Međutim, većina ispitanika je izrazila uverenje da se trgovina nastavlja - ali preko ilegalnih kanala. Većina takođe veruje da su vesti o humanitarnoj krizi na severu Kosova preterane i propagandne.

„Takse su nametnute, što je bio loš potez [kosovske] vlade, ali one nisu uticale na snabdevanje [severnih] opštinama: sve je još uvek dobro snabdeveno, ilegalni prelazi se koriste a Srbi na Kosovu nisu oštećeni taksama. Uticaj je nula i to je isključivo politički potez.“

(muškarac, 21, Beograd)

„Imam prijatelja koji je vlasnik radnje [na severu Kosova], odmah sam ga nazvao da pitam. Rekao je: nemoj biti glupa [...], ponašaj se kao da nikad ovde nisi živeo: moja radnja je puna svega.“ (žena, 45, Beograd)

„Sve što vidimo u medijima nema nikakve veze sa stvarnošću. Na primer, ova priča o taksama je izmišljena. One [takse] postoje, ali nije humanitarna kriza.“ (muškarac, 29, Vranje)

Učesnici u intervjuima smatraju da su slobodna trgovina i ekonomska saradnja presudni za normalizaciju odnosa i da se to može preliti i

u druge sektore. To je od posebnog značaja za regije u blizini Kosova.

„Saradnja dve privredne komore bila je daleko ispred ostalih oblika saradnje. Veliki broj preduzetnika prisustvuje poslovnim sajmovima: bio je i jedan mali u Bujanovcu koji je ugostio i neke lokalne proizvođače sa Kosova. Ova vrsta saradnje je takođe otvorila vrata srpskoj privredi ka Albaniji, što nikada ranije nije bio slučaj. Neke kompanije su se čak udružile i zajedno predstavile na sajmu u Istanbulu.“

(novinar, muškarac, Vranje)

„Pored redovnog rada, imam i malu kompaniju koja proizvodi rakiju (šljivovicu) i vrlo dobro sarađujemo sa Kosovom, čak prodajemo svoj proizvod tamo i učestvovali smo na nekoliko sajmova. Nikada nije bilo problema, osim što je teško povezati se sa drugim proizvođačima na Kosovu.“

(aktivista, muškarac, Kraljevo)

MATIČNE KNJIGE

Sporazum o matičnim knjigama postignut je u Briselu 2. jula 2011. godine i u potpunosti je implementiran. Srbija je na Kosovo vratila 12.036 skeniranih primeraka matičnih knjiga sa potvrdom EULEKS-a, koje su pribavljene tokom rata. Knjige koje sadrže podatke o rođenjima, brakovima i smrti građana Kosova skenirane su, overene i vraćene na Kosovo u okviru Procesu obrade podataka registra građana.

Velika većina *ispitanika kosovskih Albanaca* su obavešteni o Sporazumu o matičnim knjigama. Prema njima, Sporazum je olakšao srpskim državljanima da nabave svoje kosovske dokumente. Međutim, oni su istakli da vrlo malo Srba na Kosovu odlučuje da pribavi kosovske dokumente, što dovodi do situacije u kojoj ovaj sporazum nije tako delotvoran.

Iako pitanja o Sporazumu o matičnim knjigama nisu uključena tokom istraživanja NVO AKTIV, *ispitanici kosovski Srbi* pomenuli su ovaj

sporazum zbog njegovog značaja za zajednicu kosovskih Srba i podelili su svoje stavove po ovom pitanju. Većina učesnika je izjavila da nisu obavješteni o procesu implementacije, ali da se nadaju da će biti primenjen uskoro, zbog njegovog značaja za svakodnevni život ove zajednice.

Velika većina ispitanika državljana Srbije ili nikada nije čula za Sporazum o matičnim knjigama, ili je samo čula za njega, bez ikakvih saznanja o njegovom sadržaju. Oni koji su čuli za

sporazum ne misle da je sporazum bio koristan za građane. Zanimljivo je da iako se Sporazum o matičnim knjigama obično promovise kao primer uspešne primene, naš jedini ispitanik koji je njime direktno pogođen ima izuzetno negativno iskustvo. On i njegova supruga poreklom su sa Kosova, a trenutno žive u Novom Sadu. Njegova supruga ne može dobiti kopiju izvoda iz matične knjige rođenih - pokušali su i u Srbiji (Kragujevac) i na Kosovu (Klina), ali bez ikakvog uspeha. Negativne posledice toga utiču i na njihovo dete.

„Ne mogu da prijavim svoju ženu na adresi na kojoj živimo - ne možemo da dobijemo njen izvod iz matične knjige rođenih. Ona ima kosovsku ličnu kartu. Kada se razboli, ima problema u bolnici: policija mora da dođe da je identifikuje. Oni [bolničko osoblje] nisu želeli da nam porode dete dok nisu utvrdili identitet moje žene; sada ne mogu da prijavim svoje dete na našu kućnu adresu. Obratio sam se za pomoć nekim nevladinim organizacijama, odveli su nas u Kragujevac, u Klinu [da pokušaju pronaći izvod iz matične knjige rođenih njegove žene]... Sada, naše dete nema zdravstveno osiguranje. Ako misle da je Kosovo deo Srbije, onda nam moraju dati dokumenta.“

(muškarac, 24, Novi Sad)

Većina učesnika u intervjuima - a posebno oni koji žive u gradovima (Kragujevac, Niš) u koje su premeštene knjige civilnog registra posle rata na Kosovu - čuli su za ovaj sporazum. Jedan sagovornik iz Kragujevca radi u organizaciji koja pomaže Romima da dobiju lične karte i u procesu njihove reintegracije nakon readmisije iz zemalja EU, tako da je imao veliko iskustvo u vezi sa problemima sa kojima se ljudi suočavaju.

Drugi učesnik intervjuja, civilni aktivista takođe iz Kragujevca, koji radi u jedinici gradske uprave koja obrađuje ove dosijee bio je jedini koji je bio upoznat sa nivoom primene sporazuma jer je lično učestvovao u kopiranju knjiga.

KATASTARSKI REGISTRI

Sporazum o katastarskim registrima postignut je 2. jula 2011. godine. Predviđa uspostavljanje pouzdanog katastra na Kosovu vraćanjem skeniranih kopija kosovskih katastarskih podataka pre 1999. godine iz Srbije i uspostavljanje tehničke agencije koja bi identifikovala postojeće praznine u kosovskom katastru. Obe strane kontinuirano odgađaju primenu ovog sporazuma. Prvobitno je nekoliko

godina kosovska strana odgađala usvajanje zakona o novoj tehničkoj agenciji, Kosovskoj agenciji za poređenje i verifikaciju imovine (KPCVA), dok je odluka Ustavnog suda Srbije presudila je da Sporazum o katastru nije u skladu sa Ustavom.

Mnogi *ispitanici kosovski Albanci*, uglavnom stariji od 35 godina, obavešteni su u vezi sa sporazumom o katastarskoj registraciji. Oni su rekli koliko je ovaj sporazum važan za ljude koji su radili pre rata. Međutim, napomenuli su da nisu svesni da li se sporazum sprovodi i rekli su da sumnjaju da će Srbija vratiti sve katastarske knjige.

Ispitanici kosovski Srbi nisu pitani o ovom sporazumu.

Ovaj sporazum je generalno nepoznat *ispitanicima iz Srbije*. Samo je mala manjina čula za njega, ali niko nije upoznat sa njegovim sadržajem ili stepenom primene.

UZAJAMNO PRIZNAVANJE UNIVERZITETSKIH DIPLOMA

Sporazum o uzajamnom priznavanju univerzitetskih diploma postignut je 2. jula 2011. godine. Kosovo i Srbija dogovorili su se o međunarodnom mehanizmu sertifikacije diploma koji će sprovesti Evropska asocijacija univerziteta (AEU). Ipak, sporazum nije u potpunosti sproveden. Kao rezultat toga, albanski državljani u Srbiji (uglavnom u preševskoj dolini), koji se obrazuju na Kosovu, ne mogu se zaposliti ili nastaviti školovanje u Srbiji. Situacija sa priznavanjem srpskih diploma na Kosovu je malo bolja, mada je njihov broj i dalje prilično simboličan.

Ispitanici kosovski Albanci spomenuli su Sporazum o uzajamnom priznavanju diploma kao ključni sporazum koji Srbija ne sprovodi, dok Kosovo priznaje srpske diplome. Mnogi ispitanici su ovaj sporazum naveli kao primer koji pokazuje da tehnički dijalog uopšte nije bio delotvoran.

Većina *ispitanika kosovskih Srba* nije imala uvid u detalje Sporazuma o uzajamnom priznavanju diploma. Mladi u svim ciljanim opštinama bili su relativno dobro obavešteni o verifikaciji diploma stečenih na Univerzitetu u Prištini u severnoj Mitrovici u kosovskom obrazovnom sistemu. Navedeni su problemi u vezi sa nostrifikacijom i priznavanjem diploma stečenih na univerzitetima u Srbiji, gde su ispitanici pomenuli da je administrativni proces komplikovan i spor.

Ispitanici su komentarisali da proces verifikacije diploma treba ubrzati, jer bi brojni mladi kosovski Srbi bili voljni da budu zaposleni u kosovskim institucijama. Na taj način mlađe generacije bi imale priliku da imaju stabilna primanja, što bi im omogućilo da ostanu i žive na Kosovu.

Oko polovine svih *ispitanika iz Srbije* čulo je za ovaj sporazum. Među njima, neki su mislili da je on implementiran, dok su drugi znali da nije. Veliki broj učesnika - Srba i Bošnjaka - mislio je da je sproveden pošto Srbija priznaje diplome univerziteta na Kosovu, koji deluju kao deo srpskog sistema. Kada je objašnjeno da Sporazum predviđa priznanje diploma svih univerziteta na Kosovu, uključujući one koja pripadaju kosovskom sistemu - i obrnuto - većina se složila da se on treba sprovesti, navodeći da će to značajno poboljšati život ljudi. Neki od ispitanika izrazili su sumnju o kvalitetu obrazovanja na Kosovu. Jedan od njih je rekao:

„Pitanje je kakve su škole tamo dole, u Prištini. Zašto bismo mu dozvolili [lekaru] da ovde leči ljude?“ (muškarac, 30-te, Vranje)

Ipak, preovlađujuće mišljenje među ispitanicima je da se diplome trebaju uzajamno priznati, pod uslovom da su sa zvanično akreditovanih univerziteta.

Za razliku od Srba i Bošnjaka, Albanci iz preševske doline dobro su upoznati sa činjenicom

da Sporazum o uzajamnom priznanju diploma nije sproveden, pošto su oni deo stanovništva koji najviše trpi zbog njegovog ne-sprovođenja. Većina ispitanika albanske nacionalnosti studira ili je studirala na univerzitetima na Kosovu. Jedan od njih je rekao:

„Pokušao sam da nostrifikujem diplomu 2013. i 2014. godine. Sada ponovo prolazim kroz isti postupak. Možete započeti postupak - ali nikad ne dobijete odgovor.“ (muškarac, 20-30, Bujanovac)

Svi anketirani etnički Albanci u Srbiji slažu se da Albanci u Srbiji nisu dobro integrirani u državne institucije - policiju, pravosuđe, bolnice ili univerzitete. Kao što su istakli brojni ispitanici, u tim institucijama praktično nema Albanaca na

visokim pozicijama. Štaviše, ispitanici albanske nacionalnosti veruju da su kosovski Srbi bolje integrirani u kosovski sistem i da su njihova prava bolje zaštićena nego prava albanske manjine u Srbiji.

„Srpska manjina na Kosovu je više integrisana i vlasti je više poštuju nego Albance u Srbiji. Nema dovoljno albanskih sudija, policajaca na visokim pozicijama - imajući u vidu veličinu albanskog stanovništva u Bujanovcu.“ (muškarac, 20te, Bujanovac)

Većina učesnika u intervjuima bila je upoznata sa sporazumom, ali samo oni koji žive u regionima na koje je ovaj uticao su bili obavešteni o primeni.

„Diplome su veliko pitanje i bile su i pre postizanja sporazuma. Od 2002. godine bilo je pokušaja da se to pitanje reši, ali ono nikada nije rešeno. Albanci nemaju alternative osim studiranja u Prištini, Tirani ili Severnoj Makedoniji. Ako se odluče za Prištinu, ne mogu se vratiti i raditi u Bujanovcu, jer će im na diplomama stajati da ih je izdala Republika Kosovo.“ (novinar, muškarac, Vranje)

SPORAZUM O ENERGETICI

Sporazum o energetici potpisan je 8. septembra 2013. godine i predviđa uspostavljanje saradnje između operatora prenosnog sistema i regulatornih tela za energiju. Sporazum iznova potvrđuje opredeljenost obe strane da ispune obaveze koje proizilaze iz Ugovora o Energetskoj zajednici, pravne tekovine EU o energetici. U skladu sa otvaranjem energetskog tržišta, sporazum predviđa otvaranje nove kompanije koja će snabdevati energijom severne opštine na Kosovu, poštujući kosovske zakone.

Većina *ispitanika kosovskih Albanaca* čula je za Sporazum o energetici. Međutim, velika većina njih je rekla da ga prepoznaju samo po imenu, ali ne znaju šta on znači ili kako utiče na Kosovo i njegove građane. Mali broj ispitanika je bio više informisan. Treba napomenuti da su ispitanici stariji od 35 godina bili više informisani o ovom sporazumu od mlađih. Oni su rekli da je to izuzetno važan sporazum za Kosovo, ali da Srbija blokira njegovo sprovođenje.

„Time Kosovo gubi milione evra svake godine i to nanosi veliku štetu kosovskom budžetu. Ovo je jedan od najvažnijih sporazuma, jer Kosovo kupuje od Albanije i ne može da kupuje od Mađarske; energetska korporacija nije nezavisna kao što bi trebala biti. Mi još uvek nemamo nezavisnost nad teritorijom“. (muškarac, Prizren, 30te).

Stim u vezi, drugi ispitanik je primetio da Kosovo još uvek nema kontrolu nad svojim vazдушnim prostorom, dok su Kosovari navedeni samo kao stanovnici, a ne kao građani. Takođe se pominje da građani Kosova plaćaju račune za struju kosovskih Srba na severu Kosova.

Svi *ispitanici kosovski Srbi* nisu imali informacije u vezi sa sadržajem i postupkom implementacije Sporazuma o energetici.

Većina *ispitanika iz Srbije* nije čula za Sporazum o energetici. Neki od njih - u gotovo svim fokus grupama - pogrešno su povezali ovaj sporazum sa uređivanjem vlasništva i upravljanjem jezerom Gazivode i rudnikom Trepča. Ni jedan od ispitanika nije bio upoznat sa sadržajem ovog sporazuma. Treba napomenuti da su u gotovo svim fokus grupama neki ispitanici istakli da ljudi koji žive na Kosovu (i Srbi i Albanci) ne plaćaju račune za struju i da građani Srbije indirektno snose troškove njihove potrošnje električne energije.

Što se tiče učesnika u intervjuima, većina njih je čula za sporazum, ali niko od njih nije mogao da precizira šta je tačno dogovoreno.

SPORAZUM O TELEKOMUNIKACIJAMA

Telekomunikacije su bile jedna od tema o kojima se razgovaralo tokom tehničkog dijaloga, a konačni dogovor postignut je 8. septembra 2013. godine, potpisivanjem akcionog plana za sprovođenje Sporazuma o telekomunikacijama. Sporazum je Kosovu pružio vlastiti telekomunikacijski pozivni broj u skladu sa standardima Međunarodne unije za telekomunikacije (ITU) i omogućio je zabranu nelegalnih telekomunikacionih kompanija koje posluju na Kosovu.

Sporazum je dozvolio otvaranje novog mobilnog operatera za sever Kosova i pružio je garanciju za rad srpske zavisne kompanije za fiksne telekomunikacione usluge na severu - NewCo, oba u skladu sa pravnim okvirom Kosova. Sporazum podstiče proces dodatnih sporazuma o interkonekciji, romingu i poštanskim uslugama. Predviđa smanjenje lokalnih naknada za građane obe strane.

Svi *ispitanici kosovski Albanci* bili su informisani o sporazumu o telekomunikacijama. Za njih je to jedini sporazum koji je u potpunosti implementiran i onaj koji je najviše uticao na njihov svakodnevni život.

Jedan od učesnika izrazio je zabrinutost:

„Ovaj sporazum se ne primenjuje u potpunosti, jer pozivni broj +383 ne funkcioniše pravilno van Kosova. To nije tako održiv sporazum kao što se veruje.“ (muškarac, 32, Peć)

Zapažanja iz obe fokus grupe i iz onlajn upitnika bila su konzistentna u iskazivanju nezadovoljstva među *ispitanicima kosovskim Srbima* o primeni Sporazuma o telekomunikacijama. Kritika ispitanika uglavnom je bila usmerena na funkcionisanje ćerke firme srpske nacionalne telekomunikacione kompanije MTS d.o.o., koja je osnovana kao deo Sporazuma. Znatno broj ispitanika žalio se na činjenicu da su cene kompanije MTS d.o.o. prilično visoke, posebno u poređenju sa lošim kvalitetom usluge koju pruža ova kompanija.

Ono što je najviše uznemirilo ispitanike kosovske Srbe je činjenica da MTS d.o.o. nema pokrivenost signalom na celom Kosovu, već samo na područjima u kojima žive pripadnici zajednice kosovskih Srba. Neugodnosti koje proizilaze iz ove činjenice presudno su uticale na mnoge učesnike, posebno one koji žive južno od reke Ibar, da promene svog mobilnog operatera. Ispitanici su primetili da komplikovan sistem kontaktiranja korisnika drugih kosovskih mobilnih operatera može predstavljati veliku neprijatnost. Iako je mreža kompanije MTS d.o.o. uvedena u nekim naseljima južno od reke

Ibar kao posledica uvođenja sporazuma, usluge koje se pružaju nakon toga označene su kao loše. Pored toga, ispitanici su se usprotivili politici kompanije MTS d.o.o. koja zahteva da klijenti imaju lična dokumenta izdata na Kosovu kako bi postali korisnici njihovih usluga.

Iz gore navedenih razloga, svi ispitanici imali su negativno mišljenje o radu kompanije MTS d.o.o., a time i o Sporazumu o telekomunikacijama.

Neki od ispitanika iz Srbije čuli su za Sporazum o telekomunikacijama, a većina je čula da Kosovo sada ima svoj pozivni broj zemlje - što je deo Sporazuma. Neki ispitanici koji putuju na Kosovo i oni koji imaju rodbinu i prijatelje tamo, navode da mobilni brojevi Srbije i dalje funkcionišu u oblastima sa srpskom većinom, dok su drugi spomenuli da su, kada su putovali na Kosovo, bili u romingu ili nisu uopšte imali signal. U međuvremenu, Albanci iz preševske doline uglavnom su zadovoljni ovim sporazumom i nivoom njegove primene - mnogi ukazuju da je on olakšao njihovu mobilnu komunikaciju sa rođacima i prijateljima na Kosovu.

„Pre sporazuma nismo mogli da šaljemo [SMS] poruke ljudima na Kosovu. Sada sve normalno funkcioniše.“ (muškarac, 30-te, Bujanovac)

Učesnici intervjua, iako su svesni sporazuma o telekomunikacijama, nisu sigurni kako on treba da funkcioniše i šta je njime regulisano.

„*Ne znam nikakve detalje sporazuma, osim novog pozivnog broja za Kosovo i da se može zvati tamo, jer to često radim. Međutim, mogu da zovem ljude u Prištini mobilnim telefonom, ali nikoga u Uroševcu ne mogu da zovem mobilnim telefonom i ne znam zašto je to tako.*“ (aktivistkinja, žena, Novi Pazar)

OTVARANJE KANCELARIJA ZA VEZU

Da bi unapredili odnose između dve zemlje i olakšali komunikaciju i trajno predstavljanje, sa fokusom na sprovođenje briselskih sporazuma i sprovođenje zvaničnih poseta, Kosovo i Srbija dogovorili su se da postave službenika za vezu, sa funkcionalnim kancelarijama u okviru delegacija EU u obe zemlje. Razmena službenika za vezu dogodila se 31. maja 2013. i strane su se složile o odredbama koje će se primenjivati na Službenike za vezu i njihovo osoblje.

Jasna većina *ispitanika mladih kosovskih Albanaca* nije obavještena da Kosovo ima kancelariju za vezu u Beogradu i da Srbija ima kancelariju za vezu na Kosovu. Štaviše, oni su rekli da je loše to što nisu obavješteni o takvim kancelarijama i imali su različita pitanja koja se tiču upotrebe kosovskog imena, zastave i drugih simbola u ovoj kancelariji. Mali je broj ispitanika koji su rekli da su obavješteni o postojanju takvih kancelarija. Ipak, bili su skeptični u pogledu moći i uticaja koji ima kosovska kancelarija za vezu u Beogradu. Ovo je bio slučaj gde je ponovo spomenut nedostatak transparentnosti jer su učesnici napomenuli da ne znaju da li ta kancelarija još uvek funkcioniše.

Bez izuzetka *ispitanici kosovski Srbi* rekli su da nisu upoznati sa radom kancelarija za vezu u Prištini i Beogradu.

Veoma mala manjina *ispitanika iz Srbije* čula je za Službenike za vezu. Čak ni oni koji su čuli ne znaju koja je svrha ili nadležnosti

službenika za vezu. Četiri ispitanika - iz Novog Pazara, Beograda, Niša i Vranja - rekli su da vide službenike za vezu kao neku vrstu zamene za ambasadore, pošto Srbija i Kosovo nemaju zvanične diplomatske odnose. Većina ispitanika albanske nacionalnosti je upoznata sa oficirima za vezu, ali generalno navode da bi se ovi službenici trebali zvati ambasadorima. Samo jedan ispitanik (iz Novog Pazara, grupa starija od 30 godina) je znao ime srpskog oficira za vezu. Gotovo svi ispitanici misle da ova institucija ni na koji način ne doprinosi boljitku građana.

INTEGRACIJA POLICIJE I PRAVOSUĐA

Sporazum o principima koji regulišu normalizaciju odnosa, poznat kao Briselski sporazum, koji je prvobitno potpisan 2013. godine, između ostalog predviđa integraciju policije (aranžmani potpisani 2013.) i pravosuđa (aranžmani potpisani 2015.), koji deluju na severu Kosova, sa dodatnim aranžmanima o ovim pitanjima koje su 2013. godine potpisale kosovske institucije i koji rade u kosovskom pravnom okviru. Ovaj i naknadni sporazumi o policiji i pravosuđu, omogućili su uspostavljanje jedinstvenih sistema policije i pravosuđa na severu Kosova i integraciju srpskog osoblja u državne pravosudne institucije na Kosovu. Na osnovu sporazuma o pravosuđu, osnovani su osnovni sud i tužilaštvo za sedam opština mitrovačke regije, kako je definisano u Zakonu o sudovima Republike Kosovo.

Velika većina *ispitanika kosovskih Albanaca* dobro je informisana o sporazumima o integraciji pravosuđa i policije. Oni su se direktno pozvali na raspuštanje srpskih paralelnih struktura na severu Kosova. Ispitanici stariji od 35 godina bili su bolje informisani o ovom sporazumu. Međutim, treba istaći da nisu bili u potpunosti pozitivni, jer su bili skeptični u pogledu toga da li takve strukture mogu pri dobroj savesti tvrditi da se osećaju kao deo kosovskog pravosudnog sistema i vlade Kosova.

Integracija policije dočeka je prilično neutralno među lokalnim stanovništvom severa Kosova, nakon dugog perioda kada je bezbednosni vakuum postojao u ovom delu Kosova. Kako je velika većina *ispitanika kosovskih Srba* rekla, proces integracije policije na severu je u početku bio uspešan, mada je bilo negativnih mišljenja o angažmanu i radu službenika. Povratne informacije od obe fokus grupe u severnoj Mitrovici pokazale su da postoji široko rasprostranjeno nepoverenje u pripadnike kosovske policije i uverenje da oni ne doprinose javnoj bezbednosti.

Ispitanici su komentarisali da postoji potreba za promenom osoblja na severu, pošto su mišljenja da starost trenutnog osoblja čini iste neefikasnim. Ispitanici veruju da bi takva promena omogućila efikasnije i aktivnije sprovođenje zakona.

Skoro svim ispitanicima kosovskim Srbima nedostajalo je podataka o integraciji bivših pripadnika sastava Civilne zaštite. Nekoliko ispitanika je reklo da su neformalno čuli za slučajeve gde je osoblje Civilne zaštite integrisano u kosovske institucije i da su neki od njih primili penzije iz Srbije, ali ništa više od toga.

Što se tiče integracije pravosuđa na severu Kosova, ispitanici obe fokus grupe sprovedene u severnoj Mitrovici složili su se da je proces integracije spor i da mu je potrebna dodatna intervencija međunarodne zajednice.

Učesnici fokus grupa naveli su mnoge pogrešne primene sporazuma, poput nedostatka adekvatnog prevođenja pravosudnih dokumenata i zakona sa albanskog na srpski, suđenja koja traju dugi niz godina, nedostatka iskusnog i obrazovanog osoblja i neproporcionalnih presuda. Iako je struktura suda u severnoj Mitrovici bila pozitivna u pogledu njegovog multietničkog osoblja, ispitanici su smatrali da to ne garantuje pravedne presude suda.

Generalno, ispitanici nisu zadovoljni sprovođenjem ovog Sporazuma, dodajući da je poverenje lokalnog stanovništva u integrisano pravosuđe i dalje nisko. Po njihovom mišljenju, ovo nepoverenje je takođe posledica opšteg poverenja lokalnog stanovništva u pravosudni sistem Srbije, a ne Kosova.

Skoro svi *ispitanici iz Srbije* čuli su za Briselski sporazum, ali je samo manjina njih upoznata sa njegovim sadržajem. Samo nekoliko ispitanika je znalo da Briselski sporazum reguliše integraciju policije i pravosuđa, mada je većina čula za integraciju policije i pravosuđa na severu Kosova. Važno je napomenuti da su u nekoliko fokus grupa ispitanici (etnički Srbi) rekli da je Srbija ispunila sve svoje obaveze prema Briselskom sporazumu, dok Kosovo nije ispunilo ništa. Međutim, većina njih je priznala da ne zna detalje i da je to ono što dobijaju iz medija.

„Sve što je Kosovo moralo da ispuni nije se dogodilo, a sa naše strane - sve.“ (žena, 45, Beograd)

Što se tiče integracije policije i pravosuđa, ispitanici imaju različita mišljenja o tome da li je integracija dobra ili ne. Većina se zalaže za integraciju.

„Integracija je važna - ljudi su vezani jedni za druge i moraju živeti zajedno, pa se moraju naviknuti na policiju i pravosuđe kao multietničke.“ (muškarac, 20-te, Novi Pazar).

„Mislim da je to dobro [integracija], jer ako živiš dole moraš da se integrišeš. Poput Kosovara [kosovskih Srba] ovde - oni se ne žele integrisati, nastavljaju da žive kako su navikli. Uopšte se ne druže: zadržali su svoju tradiciju, govor, niko nema prijatelje među meštanima. I treba da se integrišete tamo gde živite. Kosovo vidim kao deo Srbije.“ (žena, 49, Kraljevo).

Svi ispitanici albanske nacionalnosti smatraju da bi kosovski Srbi trebalo da budu u potpunosti integrisani u kosovski sistem, ističući da će im integracija pomoći da zaštite svoja prava.

„Svaki građanin Republike Kosovo treba da bude integrisan.“ (muškarac, 20te, Bujanovac)

S druge strane su oni koji veruju da integracija policije i pravosuđa ne koristi kosovskim Srbima i da ne doprinosi njihovoj bezbednosti.

„Mislim da bi bilo sigurnije za ove ljude koji su živeli tamo (u opštinama sa srpskom većinom) da imaju policajca koji radi za državu Srbiju. Na primer, u školama. Sada rade za drugu zemlju.“ (muškarac, 29, Vranje)

Treba napomenuti da je značajan broj ispitanika smatrao da integracija policije i pravosuđa nije postignuta i da neki nisu razumeli šta integracija znači. Na primer, jedan ispitanik je pitao

(pozivajući se na nedavnu akciju Regionalne jedinice za operativnu podršku Kosovske policije [ROSU] na severu Kosova):

„Ako su dole bili srpski policajci, zašto su pustili da ROSU uđe? Trebali su braniti ljude od ROSU.“ (muškarac, 67, Novi Sad).

Učesnici intervjuja su malo bolje informisani o integraciji policije i pravosuđa u odnosu na učesnike fokus grupa. Međutim, oni su i dalje

smatrali da se dogovori i ishodi ne saopštavaju pravilno i da je potrebno uložiti ogromne napore samo da bi se shvatilo šta se dešava na terenu.

„Policija, sudovi i tužilaštvo su svi integrisani. Neki od njih koji nisu, došli su u Srbiju, to sigurno znam. Nešto se takođe dogodilo sudu u Vranju, ili je uzeo te predmete ili nešto drugo. Ne znam tačno, toliko je događaja i trenutno je to kao cirkus. Na kraju niko ništa ne zna i mislim da je stvarni cilj namerno zbuniti ljude.“ (aktivistkinja, žena, Vranje)

ZAJEDNICA SRPSKIH OPŠTINA

Nakon Briselskog sporazuma, Sporazum o opštim načelima Zajednice opština sa srpskom većinom na Kosovu potpisan je 25. avgusta 2015. Sporazum definiše pravni osnov za osnivanje Zajednice, njene ciljeve, organizacionu strukturu, odnose sa centralnim vlastima, pravni kapacitet i finansiranje.

Na temu udruživanja zajednice opština sa srpskom većinom, većina ispitanika kosovskih Albanaca nije mislila da će ovaj sporazum biti implementiran. Za sve njih ovo je bila zaista opasna ideja, jer bi direktno uticala na suverenitet Kosova i svakodnevni život građana. To bi bila kopija Republike Srpske u Bosni i Hercegovini, a

nije bilo šanse da to bude nevladina organizacija, kako je predstavljeno. Pored toga, postojali su strahovi od budućeg uticaja i unutrašnjeg funkcionisanja Kosova, u kontekstu onoga što je percipirano kao plan Beograda da proširi svoj politički uticaj.

Interno se smatralo štetnim po slobodno kretanje ljudi unutar Kosova, jer se verovalo da građani Kosova neće moći da ostanu u opštinama sa srpskom većinom ili da čak prođu kroz njih. Štaviše, verovalo se da će povećati etničke tenzije, čineći situaciju znatno gorom nego što je trenutno.

S druge strane, to bi takođe moglo naštetiti kosovskom kulturnom nasleđu.

„Šta bi bilo sa drevnim gradom Ulpijana? Nalazi se između Gračanice, opštine sa srpskom većinom, i Prištine, prestonice Kosova?“

(žena, 50, Prizren).

Za njih, ne postoji potreba za takvom unutrašnjom podelom, jer Srbi koji žive na Kosovu žive dobro i nema etničkih tenzija.

Povratne informacije iz fokus grupa i onlajn upitnika sa ispitanicima kosovskim Srbima pokazale su drugačije mišljenje o potencijalnom stvaranju Asocijacije / Zajednice opština sa srpskom većinom (A/ZSO). Iako su svi ispitanici kritikovali činjenicu da ovaj entitet još nije stvoren i da je prošlo previše vremena otkako su se Priština i Beograd dogovorili o njegovom uspostavljanju, njihova stanovišta o njegovoj prirodi i potencijalnoj ulozi i značaju za zajednicu kosovskih Srba se razlikuju.

Mala većina ispitanika rekla je da veruje da bi uspostavljanje A/ZSO bilo od velikog značaja za zajednicu, ali pod jednim važnim uslovom - entitet mora da ima izvršnu vlast. U suprotnom, kako to artikuliše ova grupa ispitanika, interesi ove zajednice ne bi bili institucionalno

zagarantovani i dovoljno zaštićeni. Bez izvršnih ovlašćenja, A / ZSO bi ličio na nevladinu organizaciju u pogledu izvršavanja svojih potencijalnih ovlašćenja.

Među onima koji su rekli da A / ZSO neće osigurati zaštitu prava kosovskih Srba, imala ona izvršnu vlast ili ne, konzistentno je zaključeno da ovaj entitet nije pravi dogovor ili institucionalni okvir za zajednicu. U istu grupu spadaju ispitanici iz Šilova i Goraždevca, čiji je argument protiv formiranja A / ZSO bio da se stanovništvo i teritorija ova dva sela neće uključiti u sam entitet.

Svi *ispitanici iz Srbije* znali su da ZSO je uspostavljena. Preovlađujuće mišljenje ispitanika srpske nacionalnosti je da treba uspostaviti ZSO i da bi to bio dobar model zaštite prava kosovskih Srba. Neki od Bošnjaka iz fokus grupa u Novom Pazaru dele ovo mišljenje:

„ZSO je važna za zaštitu prava manjina na Kosovu. Takođe bi bilo dobro da se Srbija regionalizuje i da se regionima dodeli veći stepen autonomije.“

(muškarac, 20-te, Novi Pazar).

Samo nekoliko ispitanika srpske nacionalnosti smatra da ZSO nije dobra ideja. Jedna od njih objasnila je svoj stav kako sledi:

“Bolje je da se ona [ZSO] ne formira u ovoj političkoj klimi, znam ljude koji su trenutno na vlasti u Kosovskoj Mitrovici. Mentalitet i stav ovih ljudi je apsolutna poslušnost Beogradu. Sa takvim ljudima, ZSO trenutno nije dobra ideja, što se tiče Srba.” (žena, 45, Beograd)

Jedan ispitanik iz Vranja (mlađa grupa) izjavio je da bi Republika Srpska trebala biti uzor buduće ZSO.

S druge strane, naši ispitanici albanske nacionalnosti ili misle da ZSO ne treba da se formira ili da se formira bez izvršnih nadležnosti, kao ekvivalent Nacionalnom savetu albanske manjine u Srbiji, telu sa mandatom

da doprinosi zaštiti prava manjina u oblastima kulture, obrazovanja i informisanja. Nadalje, svi albanski ispitanici su saglasni da se u sve aspekte pregovora mora uvesti reciprocitet. To bi značilo da , ukoliko se ZSO uspostavi za opštine sa srpskom većinom na Kosovu, treba uspostaviti ekvivalentno telo za Albance koji žive u preševskoj dolini.

„Sporazum treba da obuhvati i preševsku dolinu - ono što se odnosi na Srbe na Kosovu trebalo bi primeniti i na Albance ovde. Ako se ZSO uspostavi na Kosovu, tada se mora naći i modus za preševsku dolinu.“

(muškarac, 30-te, Bujanovac)

Učesnici intervjua su podeljeni o tome da li i kako treba uspostaviti ZSO i svesni su osetljivosti ovog pitanja. Pored toga, neki smatraju da

sadašnji trenutak nije pogodan za sprovođenje ove odredbe, iako bi to mogla biti dobra stvar za srpsku zajednicu na Kosovu.

“Kad je ZSO prvi put pomenuta, zvučalo mi je kao nešto zaista korisno, nešto što bi moglo na smislen način okupiti zajednicu koja je raširena po Kosovu. Međutim, tadašnje ponašanje Republike Srpske bilo je tako preterano da je sve uplašilo i zbog toga je čak i pomisao na kulturnu autonomiju Srba na Kosovu bila neprihvatljiva. Donosioci odluka bili su prestravljeni od destruktivnog potencijala ZSO i ta je percepcija uticala na implementaciju.”

(aktivistkinja, žena, Novi Pazar)

Neki smatraju da se ZSO namerno koristi da blokira dalji napredak u ključnim pitanjima koja ostaju nerešena, mada je, po njihovom

mišljenju, jasno da to ne bi trebalo da znači suštinsku autonomiju Srba na Kosovu.

„Znam da se ne sprovodi i ne vidim ZSO kao neku vrstu autonomne oblasti za Srbe na Kosovu. ZSO nije čak ni ključno pitanje, verujem da je namerno napravljeno kao veliko pitanje tako da nas drži podalje od važnih problema u odnosima.“

(aktivista, muškarac, Kraljevo).

4.4. GRAFIČKI PRIKAZ NIVOVA ZNANJA O TEHNIČKIM SPORAZUMIMA

Tabela ispod upoređuje koliko su tri različite ciljne grupe informisane o sporazumima postignutim tokom Briselskog dijaloga.

SPORAZUM	Ciljna grupa	Najmanje obavešteni					Najviše obavešteni					
SLOBODA KRETANJA	kosovski Albanci	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
	kosovski Srbi	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
	građani u Srbiji	■	■	■	■	■	■					
MATIČNE KNJIGE	kosovski Albanci	■	■	■	■	■	■					
	kosovski Srbi	■	■	■								
	građani u Srbiji	■	■									
KATASTAR	kosovski Albanci	■	■	■	■	■	■					
	kosovski Srbi	■	■	■								
	građani u Srbiji	■										
UNIVERZITETSKE DIPLOME	kosovski Albanci	■	■	■	■	■	■	■				
	kosovski Srbi	■	■	■	■	■						
	građani u Srbiji	■	■	■	■	■	■					
CARINSKI PEČATI	kosovski Albanci	■	■	■	■	■	■					
	kosovski Srbi	■	■									
	građani u Srbiji	■	■									
IUG	kosovski Albanci	■	■	■								
	kosovski Srbi	■	■	■	■	■	■	■				
	građani u Srbiji	■	■									
REGIONALNO ZASTUPANJE I SARADNJA	kosovski Albanci	■	■	■	■	■	■	■	■			
	kosovski Srbi	■	■									
	građani u Srbiji	■	■	■	■	■						

5. PERCEPCIJE UČESNIKA O BUDUĆNOSTI DIJALOGA

Jasna većina fokus grupa pokazala je negativno mišljenje o ukupnoj primeni svih tehničkih sporazuma, pri čemu su ispitanici bili skeptični prema prednostima koje implementacija sporazuma donosi. Osećanja iritacije, skepticizma i pesimizma su primetna kod većine ispitanika, bez obzira na poreklo i/ili pozadinu. Odgovori na onlajn upitnik ocenjuju ukupni uticaj primene tehničkih sporazuma kao negativan, bez ikakvog direktnog (pozitivnog) uticaja na lični život ispitanika.

Štaviše, ispitanici su tvrdili da građani Kosova nisu imali koristi od procesa primene tehničkih sporazuma, dok je nekoliko njih izjavilo da su političari jedini koji su iskoristili ovaj proces u svrhu sopstvene promocije. Kao posledica takvih stavova, svi ispitanici imali su veći stepen sumnje u pogledu budućnosti dijaloga.

Sledeći razlozi/zabrinutosti postavljeni su kao glavne prepreke za budućnost dijaloga:

- *nedostatak transparentnosti o procesu implementacije,*
- *neodgovornost i nesposobnost relevantnih aktera da primene sporazume,*
- *neiskrenost i nedostatak volje političkih lidera da se obavežu na nastavak dijaloga,*
- *odsustvo mnogih važnih pitanja koja strane nisu spremne da rešavaju,*
- *međunarodni akteri nerado aktivno pomažu dijalog između Kosova i Srbije, i*
- *široko rasprostranjeno nepoverenje u pozitivne ishode.*

Ispitanici kosovski Albanci smatraju da je dijalog samo u interesu Srbije, jer joj pomaže u napretku na putu ka EU integraciji, dok se Kosovo još uvek bori da dobije potpuno priznanje od svih zemalja članica EU. Za neke, pošto se Srbija složila da sedi za pregovaračkim stolom sa Kosovom, ona je de facto priznala Kosovo kao državu; stoga je proces do sada bio “u našem najboljem interesu”.

Za većinu ispitanika „završnica“ je nesigurna i misteriozna, zbog čega ključni akteri ostaju tajnoviti po pitanju sadržaja i svrhe postignutih sporazuma. Izgleda da samo političke elite na vlasti znaju šta bi „veliko finale“, uključujući eventualni dogovor o normalizaciji odnosa, moglo doneti.

Dok neki ispitanici misle da bi trebalo menjati medijatora, nekoliko učesnika je dalo svoje mišljenje da dijalog mora ostati u okviru EU.

Brojni ispitanici, u skoro svim fokus grupama, predložili su da ne bi trebalo da postoji posrednik u dijalogu između Srbije i Kosova. Oni smatraju da bi se sporovi mogli lakše rešiti da nije bilo posrednika: da posrednici nepotrebno komplikuju postupak.

Ispitanici albanske nacionalnosti smatraju da je glavni uslov za uspešan nastavak Briselskog dijaloga uzajamno priznavanje, to jest, priznanje kosovske državnosti od strane Srbije. Većina ispitanika smatra da u dijalogu ne bi trebalo da učestvuju samo političari na visokom nivou, već i mnogi drugi akteri iz društva, jer proces je i dalje visoko centralizovan i zatvoren za javnost.

„... i Srbija i Kosovo teže ka EU, tako da se mora naći zajednička osnova, a ako je to EU, onda bi trebalo da krenemo odatle“.

(žena, 20 godina, Beograd).

6. OPŠTI ZAKLJUČCI

Ovi zaključci pomažu u boljem razumevanju percepcije procesa dijaloga od strane običnih građana različitog porekla, kao i uspešnijem projektovanju eventualne buduće intervencije.

Generalno, članovi zajednice kosovskih Srba nezadovoljni su procesom primene tehničkih sporazuma i sa samim dijalogom. Osećaju da nisu upoznati sa sadržajem i procesom implementacije nekoliko sporazuma koji su im važni, poput Sporazuma o energetici, telekomunikacijama, univerzitetskim diplomama i mnogim drugim.

Uticaj dnevne politike na političke i društvene narative skrajnuo je značaj procesa primene tehničkih sporazuma, što je dodatno pojačano zloupotrebom pregovaračkog procesa od strane političkih aktera u svrhu samo-promocije.

Nedostatak transparentnog izveštavanja Beograda, Brisela i Prištine o procesu dijaloga i njegovim posledicama identifikovan je kao jedna od glavnih prepreka za informisanje građana o temama koje pokrivaju ovo istraživanje.

Kvalitativne povratne informacije ovog istraživanja pokazale su da je većina percepcija u vezi sa dijalogom veoma vezana za rat iz 1999. godine. Na pitanje o dosadašnjem procesu dijaloga, učesnici su rekli da se ovaj dijalog ne bavi hitnim pitanjima koja je morao da reši, poput ratnih zločina, nestalih lica i potrebom izvinjenja. Ogromnoj većini učesnika istraživanja to su teme koje su trebale biti obuhvaćene i koje su važnije od dogovora postignutih tehničkim dijalogom.

Većina učesnika veruje da će - ako se sporazumi sprovedu - oni doneti određene opipljive koristi građanima.

„Većina sporazuma ostala je samo na papiru. [...] Građani ne osećaju nikakvu korist.“

(muškarac, 30+, Bujanovac)

Većina ispitanika iz Srbije izjavila je da ne zna da li briselski sporazumi doprinose boljem životu kosovskih Albanaca. Međutim, važno je napomenuti da je većina ispitanika iz gradova sa značajnim brojem kosovskih Srba (Kraljevo i Kragujevac) pokazala veliku ogorčenost prema kosovskim Srbima koji su se preselili u njihove gradove - pre ili posle rata na Kosovu. Ovi ispitanici veruju da kosovski Srbi uživaju preferencijalni tretman u Srbiji, što vodi ka diskriminaciji „meštana“. Oni su pomenuli da

kosovski Srbi dobijaju finansijsku pomoć države i preferencijalni tretman prilikom zapošljavanja. Neki od ispitanika su takođe pozvali na navodne kulturne razlike između lokalnih Srba i Srba koji su došli sa Kosova.

Neki od ispitanika krive medije - za koje smatraju da su pod kontrolom političkih elita - za podsticanje etničkih tenzija i podsticanje straha i mržnje.

Nadalje, značajan broj naših ispitanika primetio je da trenutno stanje dijaloga koristi ne samo političarima na vlasti, već i kriminalcima, koji profitiraju od pravnog vakuuma i de facto vanrednog stanja.

Međutim, svi ispitanici, i učesnici fokus grupa i učesnici u intervjuima, veruju da je dijalog jedini put ka napred i da ga treba poboljšati umesto da se on napusti.

Što se tiče razlika među etničkim grupama, velika većina ispitanika etničkih Srba odbacuje ideju nezavisnog Kosova, dok svi etnički Albanci

Kosovo vide kao nezavisnu državu. Ova razlika u velikoj meri struktuirana njihovim mišljenjima i pogledima na sva ostala pitanja koja se tiču Kosova. Takođe, Srbi i Albanci imaju suprotna stajališta u pogledu telekomunikacija i, u određenoj meri, slobode kretanja (posebno, ko ima koristi od toga). Određeni nivo kognitivne disonancije prisutan je kod nekoliko učesnika fokus grupa (iz Srbije) koji istovremeno imaju dva suprotna stava: prvo, „trebali bismo prihvatiti realnost” i drugo, „Kosovo vidim kao deo Srbije“. Izgleda da je, kada je reč o Kosovu, nacionalizam (izvesni stepen istog) nit koja se proteže kroz sve generacije.

7. GLAVNI NALAZI IZVEŠTAJA

Analizirajući rezultate istraživanja, slede glavni nalazi,

- Velika većina ciljanih grupa negativno je ocenila sveukupnu primenu svih tehničkih sporazuma, gde su ispitanici bili skeptični o koristima koje donosi primena sporazuma.
- Velika većina ispitanika nije upoznata sa sadržajem tehničkih sporazuma. Oni su svesni određenih pitanja, ali ne znaju za sporazume koji se tiču ovih pitanja. Učesnici u intervjuima su bolje informisani, ali ipak priznaju da su u određenoj meri zbunjeni u vezi sa procesom i njegovim rezultatima.
- Sporazum o slobodi kretanja jedan je od retkih sporazuma o kojem je većina učesnika bila dobro informisana i ima lična iskustva u pogledu njegove primene.
- Sveukupno znanje ciljanih grupa u pogledu tehničkih sporazuma je na srednjem nivou. Starije generacije (31+) su uglavnom više informisane o sprovođenju tehničkih sporazuma nego mlađa generacija.
- Što se tiče razlika među etničkim grupama, velika većina ispitanika etničkih Srba odbacuje ideju nezavisnog Kosova, dok svi ispitanici etnički Albanci Kosovo vide kao nezavisnu državu. Čini se da na stav većine etničkih Srba prema Kosovu utiče nacionalistički diskurs o Kosovu - čak i kad se neki od njih eksplicitno ograđuju od srpskog nacionalizma.
- Većina ispitanika smatra da dijalog do sada nije bio koristan građanima. Manjina smatra da su neke stvari poboljšane (sloboda kretanja, telekomunikacije, itd.), ali takođe priznaju da su poboljšanja mala. Bez obzira na njihovu etničku pripadnost, obrazovanje ili starosnu dob, svi ispitanici slažu se da dijalog - kao i do sada - koristi političkim i drugim elitama.

8. PREPORUKE

Na osnovu gore navedenih zaključaka, rezultata istraživanja i nalaza, relevantne zainteresovane strane bi trebale da razmotre sledeće preporuke:

- Vlade Kosova i Srbije treba da ulože više napora u informisanje svog stanovništva o rezultatima briselskog dijaloga i primeni tehničkih sporazuma, na jeziku koji je razumljiv svim građanima;
- Zaključci, izveštaji i brifinzi o procesu implementacije tehničkih sporazuma trebaju biti transparentniji i češći. Vlade bi trebalo da imaju više sastanaka i razgovora sa građanima u vezi sa sporazumima i samim dijalogom.
- Proces implementacije ne treba koristiti u svrhu promocije političkih aktera i na Kosovu i u Srbiji;
- Nesprovedene tehničke sporazume treba ili revidirati u okviru briselskog pregovaračkog okvira ili zameniti delotvornijim;
- Stručnjaci moraju imati veću ulogu u procesu implementacije i dijaloga na štetu uloge političkih predstavnika Prištine i Beograda u tom procesu;
- Lokalno stanovništvo treba da bude uključeno u proces primene tehničkih sporazuma, što će imati dvostruki efekat: široko učešće i veći stepen upoznavanja sa sadržajem sporazuma;
- Mediji bi trebali imati veću ulogu u nadgledanju procesa implementacije i posledično u informisanju stanovništva o ishodima;
- Evropska unija, kao facilitator u procesu implementacije, trebalo bi da obezbedi transparentnu i adekvatnu primenu svih tehničkih sporazuma, uključujući veću ulogu u praćenju napora Prištine i Beograda u vezi sa ovim pitanjem.
- EU bi trebalo da ima bolji mehanizam da podstakne Srbiju i Kosovo da primene postojeće sporazume;
- Postoji potreba da se dijalog preoblikuje na takav način da se sve aktivnosti i naponi vrednuju u svetlu njihovih opipljivih koristi za građane;
- Treba stvoriti i pogurati nov narativ - fokusirajući se na zajedničke probleme i zajedničke interese etničkih Srba i Albanaca.

Ovo istraživanje je izrađeno uz pomoć Evropske unije.

Sadržaj ovog istraživanja je isključivo odgovornost
Konzorcijuma Grupe za zagovaranje javnih politika Kosova i Srbije i ni na koji način se ne može
smatrati da odražava stavove Evropske unije.

PRILOZI

1. UPITNIK ZA FOKUS GRUPE

Uvodna pitanja

- Da li vas zanimaju teme povezane sa briselskim dijalogom? Da li pratite vesti o briselskom dijalogu i tehničkim sporazumima koje su potpisali i primenili Beograd i Priština?
- Da li znate šta je do sada postignuto u tehničkom dijalogu Beograda i Prištine?
- Da li je ukupna primena tehničkih sporazuma uticala na vaš svakodnevni život na Kosovu? Ako da, možete li reći kako?

Praktični rezultati tehničkih sporazuma. Korak napred ili korak nazad?

- Da li je, po vašem ličnom mišljenju, u potpunosti implementiran sporazum o slobodi kretanja (koji omogućava slobodno kretanje ljudi između Kosova i Srbije sa njihovim ličnim kartama)? Kako je primena ovog sporazuma lično uticala na vas?
- Kako biste ocenili sprovođenje sporazuma o registarskim tablicama? Da li vam je primena ovog sporazuma lično bila korisna kada je u pitanju slobodno kretanje / putovanje unutar Kosova i Srbije? Molimo objasnite i navedite primere iz svog iskustva.
- Slično tome, da li je primena sporazuma o osiguranju vozila bila korisna u pogledu slobodnog kretanja/putovanja? Molimo objasnite i navedite primere iz svog iskustva.
- Da li mislite da je sporazum o slobodnom kretanju robe (u skladu sa CEFTA) pomogao srpskoj zajednici (ili vama lično) u razvoju/olakšanju ekonomskih aktivnosti na Kosovu? Da li je to uticalo na vaše kupovne navike ili na vaš lični posao? Navedite razloge za svoj odgovor.
- U vezi sa slobodnim kretanjem robe, da li ste upoznati sa sporazumima o naplati carinskih prihoda i međusobnom priznavanju potvrda o opasnoj robi? Ako je odgovor da, objasnite.
- Da li ste upoznati sa sporazumom o saradnji privrednih komora? Ako je odgovor da, molimo vas da nam kažete svoje mišljenje o njihovoj saradnji.
- Kako biste ocenili rad Fonda za razvoj za severa Kosovo, koji je osnovan kao posledica sporazuma Beograda i Prištine? Da li ste informisani o njegovim aktivnostima i prednostima za lokalno stanovništvo?
- Da li je primena sporazuma o telekomunikacijama olakšala upotrebu fiksne i mobilne telefonije na Kosovu među zajednicom kosovskih Srba? Da li je osnivanje 'MTS d.o.o.' bilo korisno u praktičnom smislu? Da li je ovaj sporazum uticao na način na koji koristite kanale (tele)komunikacije? Navedite bilo koji primer iz svakodnevnog života.
- Da li ste svesni rada kancelarija za vezu u Beogradu i u Prištini, koje su stvorene nakon potpisivanja sporazuma o kancelarijama za vezu? Ako je odgovor da, objasnite.

- Da li ste upoznati sa sporazumom o međusobnom priznavanju diploma? Ako je odgovor da, molimo vas da podelite svoje mišljenje o ovoj temi.
- Kako biste ocenili sprovođenje sporazuma o integrisanom upravljanju granicama (IBM)? Da li ste imali neko lično (pozitivno / negativno) iskustvo prilikom prelaska granica? Ako je odgovor da, objasnite.
- U vezi s tim, kako biste ocenili sporazum između Beograda i Prištine o carinskim pečatima?
- Da li ste upoznati sa sporazumom o regionalnom predstavljanju i saradnji? Ako jeste, kako biste to ocenili?
- Kako biste ocenili sporazum o energiji? Da li ste upoznati sa njim?
- Da li mislite da bi revitalizacija glavnog mosta u Mitrovici, kako je dogovoreno u Briselu, poboljšala svakodnevni život / multietničke odnose u oba dela Mitrovice? Navedite razloge za vaš odgovor. (Ovo pitanje biće postavljeno samo učesnicima intervjuja u dve fokus grupe koje će se održati u Severnoj Mitrovici)

Pitanje od suštinskog značaja za srpsku zajednicu na Kosovu

- Mislite li da bi uspostavljanje Asocijacije/Zajednice opština sa srpskom većinom poboljšalo položaj srpske zajednice na Kosovu? Da li mislite da bi to poboljšalo vaš lični život? Navedite razloge za vaš odgovor.
- Kako biste opisali uticaj primene sporazuma o pravosuđu na srpsku zajednicu na Kosovu? Da li ste imali iskustva sa (integriranim) pravosudnim sistemom? Molimo dajte šire odgovore na ova pitanja i navedite primere iz svakodnevnog života.
- Kako biste ocenili sprovođenje sporazuma o policiji (integraciji policije)? Kako biste ocenili njenu ulogu u vašoj zajednici?
- Kakvo je vaše stanovište o integraciji osoblja bivšeg korpusa Civilne zaštite? Da li je to promenilo nivo sigurnosti u vašoj zajednici/susedstvu?

2. ONLAJN UPITNIK

- Da li vas zanimaju teme povezane sa briselskim dijalogom?
- Možete li navesti najmanje tri sporazuma postignuta u okviru tehničkog dijaloga?
- Kako ste obavešteni o tehničkom dijalogu i sporazumima?
- Smatrate li da vlada efikasno informiše građane o ishodima tehničkog dijaloga i o sprovođenju sporazuma?
- Da li se dijalog bavio hitnim pitanjima između Kosova i Srbije sa kojima su suočeni građani?
- Da li ste lično iskoristili priliku za putovanje u Srbiju nakon što je potpisan sporazum o slobodi kretanja?
- Kako biste ocenili sprovođenje sporazuma o IBM? Da li ste imali bilo kakvih pozitivnih/negativnih ličnih iskustava tokom prelaska graničnih kontrolnih punktova? Objasnite, molim vas.
- Da li mislite da će revitalizacija glavnog mosta u Mitrovici, kako je dogovoreno u Briselu, poboljšati svakodnevni život / multietničke odnose u oba dela Mitrovice? Navedite razloge za svoj odgovor.
- Da li ste upoznati sa Sporazumom o energetici i fazama njegove primene? Koji su aspekti energije važni za građane u njihovom svakodnevnom životu? Objasnite, molim vas.
- Da li ste upoznati sa Sporazumom o telekomunikacijama? Koji su aspekti tog sporazuma važni za građane u njihovom svakodnevnom životu?
- Da li je primena sporazuma o telekomunikacijama olakšala upotrebu fiksne i mobilne telefonije na Kosovu među zajednicom kosovskih Srba? Da li je osnivanje 'MTS d.o.o.' bilo korisno u praktičnom smislu? Da li je ovaj sporazum uticao na način na koji koristite kanale (tele)komunikacije? Navedite bilo koji primer iz svakodnevnog života.
- Mislite li da bi uspostavljanje Asocijacije/Zajednice opština sa srpskom većinom poboljšalo položaj srpske zajednice na Kosovu? Da li mislite da bi to poboljšalo vaš život? Navedite razloge za svoj odgovor.
- Da li je ukupna primena tehničkih sporazuma uticala na vaš svakodnevni život na Kosovu? Ako jeste, kako?
- Koji je od sporazuma bio najuspešnije primenjen, a za koji mislite da je potpuno propao?
- Ko ima najviše koristi od tehničkog dijaloga? Da li je tehnički dijalog koristan za građane u Srbiji i na Kosovu? Ako da, koje su prednosti? Ako mislite da dijalog nije koristan, šta je razlog za to?

Grupu za zagovaranje javnih politika Kosovo-Srbija (KSPAG) čini konzorcijum nevladinih organizacija i istraživačkih centara koji čvrsto veruju u proces normalizacije odnosa između Kosova i Srbije. Okupili smo se sa zajedničkim ciljem kako bismo obnovili podršku dijalogu u trenutku kada je bilo malo interesovanja među akterima oba društva za takve inicijative. Naši pojedinačni i zajednički naponi su ujedinjeni u stvaranju inovativnih pristupa podrške dijalogu i promeni javnog narativa. Svojim aktivnostima KSPAG teži da tačno informiše građane i druge aktere u društvu o dijalogu, jačajući podršku tom procesu i donoseći nove ideje o procesu normalizacije odnosa između Kosova i Srbije.

Grupu za zagovaranje javnih politika Kosova i Srbije čine Grupa za istraživanje balkanskih politika (BPRG), Demokratija za razvoj (D4D), Kosovski centar za bezbednosne studije (KCSS) i NVO Aktiv sa Kosova, i Beogradski fond za političku izuzetnost (BFPE), Beogradski centar za bezbednosnu politiku (BCBP), Komitet pravnika za ljudska prava (YUCOM) i Evropski pokret u Srbiji (EPUS) iz Srbije.

**Za više informacija
o nama posetite
našu veb stranicu:
www.k-s-pag.org**